

Baniak, Józef

Między wyborem i koniecznością : kryzys powołania i identyfikacji kapłańskiej wśród księży rzymskokatolickich w Polsce : studium socjologiczne

Prace Naukowe AJD. Pedagogika 17, 27-68

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Józef BANIAK

Między wyborem i koniecznością. Kryzys powołania i identyfikacji kapłańskiej wśród księży rzymskokatolickich w Polsce. Studium socjologiczne

Dokładne wyjaśnienie problemu badawczego, który podejmuję w tytule tego studium socjologicznego, wymaga uprzedniego określenia istoty i specyfiki pojęć zastosowanych w jego treści. Uwagę należy zwrócić na trzy pojęcia użyte w tytule studium: tożsamość kapłańska księdza katolickiego, kryzys tożsamości kapłańskiej księdza, źródła i czynniki kryzysu tożsamości kapłańskiej księży rzymskokatolickich w Polsce. Wyjaśnienie tych pojęć ułatwi analizę badanego zjawiska kryzysu tożsamości kapłańskiej księży polskich, zaś szerzej umożliwi naświetlenie skomplikowanych losów ich powołania kapłańskiego.

1. Specyfika tożsamości kapłańskiej księdza katolickiego

Czym jest kapłaństwo – specyficznym powołaniem życiowym mężczyzny o charakterze religijnym, czy też zwykłym, jak każdy inny, zawodem polegającym na profesjonalnym wykonywaniu zadań i czynności religijnych i kultowych oraz nauczaniu ludzi zasad wiary religijnej? Co zasadniczo odróżnia i oddziela kapłana od innych członków Kościoła – duchownych i świeckich, a kapłaństwo od zawodów świeckich, o identycznej skali znaczenia społecznego? Jakie funkcje i zadania składają się na rolę kapłana w Kościele i w społeczeństwie – w jej wymiarze religijnym i świeckim? Czym jest i w czym się uwidacznia tożsamość kapłańska księdza rzymskokatolickiego – parafialnego i zakonnego?

Poprawne odpowiedzi na te pytania umożliwią ukazanie istoty i celu kapłaństwa hierarchicznego w Kościele rzymskokatolickim, a zarazem ułatwią zrozumienie specyfiki tożsamości kapłańskiej księdza oraz istoty i dynamiki kry-

zysu tej tożsamości. Kryzys ten dotyka wielu księży na świecie i w Polsce. Prawidłowe odpowiedzi na te pytania ułatwią też Kościołowi – zdaniem teologów – stosowne działania organizacyjne, marketingowe i propagatorskie, które zmierzają do pozyskania i formacji nowych adeptów zawodu kapłańskiego. Bez nowych i dobrze ukształtowanych kadr kapłańskich Kościół instytucjonalny nie mógłby realizować systematycznie własnej misji religijnej w świecie. Potrzebuje on ciągłego dopływu nowych, profesjonalnie wykształconych kadr zawodowych – kapłanów, którzy swoje życie i plany zwiążą z losem Kościoła i z oczekiwaniami wspólnot parafialnych¹.

W konceptualizacji własnych badań socjologicznych wychodzę z założenia, że fundamentem i odniesieniem dla tożsamości kapłańskiej księdza katolickiego jest teologiczna koncepcja kapłaństwa instytucjonalnego, która wskazuje na jego zasadnicze cechy i na podstawowy jego cel. Najprecyzyjniej tę koncepcję kapłaństwa ujmuje i analizuje Sobór Watykański II, ponieważ w swej interpretacji uwzględnia on aspekty i elementy strukturalne i funkcjonalne kapłaństwa hierarchicznego, a także ukazuje oficjalny model kapłana katolickiego². Sobór ten naucza, że kapłaństwo służebne oznacza w swej istocie zjednoczenie i upodobnienie się kapłana do Jezusa Chrystusa jako jedynego i prawdziwego Kapłana, Proroka i Pasterza. W swojej doktrynie kapłańskiej Sobór ten ustalił i utrwalił równowagę między trzema głównymi funkcjami kapłana: prorocką (głoszenia i nauczania zasad Ewangelii), kapłańską (uświęcania i składania ofiary eucharystycznej), duszpasterską (kierowania wspólnotą wiernych świeckich, ich religijnością i moralnością). Sobór zaznacza, że te trzy składniki i władze mają w kapłaństwie identyczne znaczenie, dlatego przesadne akcentowanie lub świadome lekceważenie każdej z nich zamazuje i zniekształca właściwe relacje, zaś w praktyce może wywołać kryzys powołania kapłańskiego lub kryzys tożsamości kapłańskiej u księdza. Inaczej ujmując, zlekceważenie tych relacji może osłabić lub załamać identyfikowanie się księdza z własnym kapłaństwem, urzędem kapłańskim, który sprawuje w Kościele, we wspólnocie parafialnej. Sprawowanie kapłaństwa urzędowego poza wspólnotą kościelną, czy też odgrywanie roli kapłańskiej poza instytucją Kościoła, ztraca swój sens i cel podstawowy, staje się czynnością bezzasadną i zbędną w wymiarze sakralnym³. W ujęciu te-

¹ J. Ratzinger, *La Chiesa*, Milano 1991, s. 75–93; M. Thurian, *L'identità del sacerdote*, Milano 1993, s. 42–45; M. Thurian, *Tożsamość kapłana*, tłum. J. Machnia, Kraków 1996, s. 11–18.

² J. Baniak, *Model kapłana diecezjalnego w Kościele katolickim – analiza socjologiczno-teologiczna*, „Człowiek i Światopogląd” 1987, nr 8, s. 72–85.

³ Zob. A. Gounelle, *Le sacerdoce universel*, „Etudes Theologique et Religieuses” 1988, nr 63, s. 428–430; J. Baniak, *Problem roli społecznej kapłana*, „Teologia Praktyczna”, UAM, 2003, t. 3, s. 251–275.

ologicznym, kapłan jest wyposażony w specyficzną „charyzmę” kapłańską, która wyraża się właśnie w tych trzech jego funkcjach, chociaż wyraz ten uwidacznia się w najwyższym stopniu wówczas, gdy kapłan celebruje mszę świętą⁴.

Sobór Watykański II zestawił służebne kapłaństwo biskupów i prezbiterów z powszechnym („królewskim”) kapłaństwem świeckich jako członków Kościoła. Z kolei dekret „Presbyterorum ordinis” usiłuje przywrócić równowagę w soborowej doktrynie dotyczącej posługi kapłańskiej biskupów i roli świeckich w Kościele. Dekret ten jednak – jak zauważa Gisbert Greshake – nie przyczynił się do odnowienia autentycznej duchowości kapłańskiej prezbiterów i biskupów, nie przywiązując do niej większej wagi⁵. Podobnie w tej kwestii wypowiadają się także inni teologowie i krytycznie odnoszą się do sfery duchowości biskupów i kapłanów⁶. To spojrzenie na kapłaństwo służebne okazało się problematyczne i wywoływało pytania dotyczące istoty tożsamości kapłańskiej księży (prezbiterów). Na przykład Max Thurian wprost pyta, czy to właśnie w hermeneutyce teologicznej Soboru Watykańskiego II należy dostrzegać początek kryzysu tożsamości kapłańskiej księży i jednocześnie przyczynę załamywania się (słabnięcia) duchowości kapłańskiej u licznego odsetka księży w parafiach i we wspólnotach zakonnych? Czy odejście od tradycji i zbyt słabe akcentowanie kapłańskiego charakteru prezbiterów spowodowało przesadnie laickie i typowo „zawodowe” ujęcie posługi duszpasterskiej księży i jej desakralizację? Czy ta tendencja mogła spowodować zbyt szerokie „uzawodowienie” kapłaństwa hierarchicznego i zmianę jego miejsca w systemie wartości danego księdza⁷? Posługa kapłańska księdza może być przeżywana w pełni – zdaniem tego teologa – i autentycznie sprawowana wówczas, gdy zostanie zachowana równowaga między podstawowymi funkcjami prorocką, kapłańską i pasterską. Złamanie tej równowagi może wywołać u księdza kryzys powołania, kryzys tożsamości kapłańskiej oraz przesadnie subiektywne jego podejście (nastawienie) do istoty urzędu kapłańskiego i do zadań, jakie zlecił mu Kościół do wykonywania w dniu święceń kapłańskich. Zdaniem M. Thuriana, kapłan służy Ewangelii i wspólnocie kościelnej, lecz przede wszystkim musi on być „mistrzem” modlitwy i kontemplacji, gdyż te cechy ułatwią mu jedność i łączność duchowo-

⁴ Zob. M. Tillard, *La qualite sacerdotale du ministere chretien*, „Nouvelle Revue Theologique” 1973, nr 56, s. 481–514; B. Sesboue, *Ministere et sacerdoce*, [w:] *Le minister salon le Nouveau Testament*, Paris 1974, s. 473–486.

⁵ G. Greshake, *Być kapłanem – teologia i duchowość urzędu kapłańskiego*, tłum. K. Wójtowicz, Wrocław 1983, s. 17–20.

⁶ S. Dianich, *Theologia del ministero ordinato*, Roma 1984, s. 194–211; Ph. Rolland, *Les ambassadeurs du Christ*, Paris 1991, s. 109–118.

⁷ Zob. M. Thurian, *L'identita...*, s. 16–18.

-religijną z Jezusem jako Najwyższym Kapłanem, a także umożliwią mu sakramentalne uobecnienie Jego ofiary eucharystycznej i ciągle wstawiennictwo za wiernymi⁸. Te właśnie cechy i możliwości osobowe odróżniają kapłana od katolików świeckich i od osób zakonnych i od ról, jakie oni odgrywają w strukturach Kościoła i w społecznościach religijnych.

Gisbert Greshake uważa, że tożsamość kapłana katolickiego uwidacznia się w specjalnym „wybraniu” go przez samego Boga oraz w akceptacji jego „powołania” przez Kościół na urząd prezbitera. W powołaniu tym Bóg daje „propozycję” wybranemu mężczyźnie, aby został Jego kapłanem w Kościele swego Syna Jezusa Chrystusa. Przyjmując tę Bożą „propozycję”, kapłan powinien oddać samego siebie Jezusowi, w pełnej jedności z Nim, lecz najpełniej w posłudze kapłańskiej i w modlitwie kontemplacyjnej. Kapłan powinien – dodaje autor – służyć Jezusowi Prorokowi przez głoszenie i wyjaśnianie Słowa Bożego wiernym, przez gromadzenie wspólnoty kościelnej w imię Chrystusa Pasterza, z pomocą Ducha Świętego⁹. Zachowanie równowagi między tymi podstawowymi funkcjami posługi kapłańskiej spowoduje – jego zdaniem – iż kapłański charakter prezbitera pozostawi swoje znamię w jego kapłańskiej duchowości i osobowości. W efekcie tej równowagi kapłan „poczuje się” całkowicie sługą ofiary eucharystycznej, modlitwy liturgicznej i kontemplacyjnej, a także – zgodnie z wymogami Kościoła – zrozumie sens własnej posługi kapłańskiej we wspólnocie kościelnej oraz z łatwością przyjmie warunki swojej posługi wśród ludzi religijnych. Max Thurian wyjaśnia, że dzięki zintegrowaniu tych trzech funkcji, kapłan jest nie tylko „urzędowym pracownikiem” Kościoła instytucjonalnego, lecz także ciągle pozostaje „sługą gotowym słuchać, przyjmować, spowiadać i prowadzić tych, którzy potrzebują jego posługi duszpasterskiej”¹⁰. W ujęciu psychologicznym¹¹ kapłan powinien chcieć i umieć dobrowolnie zrezygnować „z siebie” i „dla siebie”, a zarazem oddać siebie całego i własne plany życiowe innym ludziom, a poprzez nich oddać się ostatecznie Bogu i Kościołowi w pokornej służbie i w bezinteresownej miłości. W tak rozumianej miłości i służbie Bogu i ludziom Kościół żąda od kapłanów dobrowolnej rezygnacji z osobistego prawa do miłości małżeńskiej, ojcowskiej i rodzinnej, ze związku emocjonalnego i seksualnego z kobietą, a jednocześnie proponuje im samotne życie w dożgonnym celibacie. Kapłański charakter życia i posługi księdza jest więc – zda-

⁸ Tamże, s. 16–17.

⁹ G. Greshake, dz. cyt., s. 24–25.

¹⁰ M. Thurian, *L'identita...*, s. 78.

¹¹ S. Kuczkowski, *Niektóre sugestie współczesnej psychologii pastoralnej dla duszpasterstwa*, „Homo Dei” 1974, nr 2, s. 123–130.

niem Gisberta Greshake – istotnym warunkiem określenia tożsamości i duchowości kapłana, a także dynamiki kryzysu obu tych cech osobowych księdza¹².

Założenia te skłaniają do pytania, czy ten trudny i odpowiedzialny warunek Kościoła potrafią i chcą zaakceptować i skutecznie realizować wszyscy kapłani, czy też jedynie niektórzy spośród nich, zaś pozostałych wymóg ten przerasta swoim zakresem i głębią, w wyniku czego dotyka ich kryzys powołania i kryzys własnej tożsamości kapłańskiej? Jeśli kryzys ten księża przeżywają, to w czym on najczęściej się wyraża i jaki odsetek księży potrafi go skutecznie przezwyciężyć i dochować wierności swemu powołaniu kapłańskiemu?

2. Kryzys tożsamości kapłańskiej księdza – jego specyfika i dynamika

Pojęcie „kryzys” ma wiele wyjaśnień i liczne zastosowania praktyczne. E. Aronson pisze, że w popularnym rozumieniu kryzys oznacza niebezpiecznie rozwijającą się sytuację życiową jednostki ludzkiej lub grupy społecznej¹³. Jednak najszersze zastosowanie to pojęcie ma w psychologii i psychiatrii¹⁴. Zenomena Plużek twierdzi, że nadal nie ma jasnej i wyczerpującej teorii kryzysów egzystencjalnych, czyli takiej teorii, która uwzględniałaby każdy rodzaj kryzysu oraz wszystkie jego elementy składowe. Z tego powodu – zaznacza autorka – konieczna wydaje się koncentracja na określonym typie i na odpowiednim zakresie kryzysu, czyli na takim kryzysie, o którym chcemy mówić w konkretnej sytuacji lub w potrzebie życiowej człowieka¹⁵.

Kryzys – jako zjawisko i proces – obejmuje takie sytuacje i okoliczności, które wymagają zasadniczego rozstrzygnięcia lub wyjaśnienia, gdyż inaczej trudno będzie je zrozumieć i zaakceptować. Sytuacje te wywołują przejściowe zachwianie równowagi psychicznej i emocjonalnej u jednostki, czy też utratę równowagi społecznej w grupie ludzkiej. Występują liczne źródła i przyczyny kryzysów życiowych u ludzi: konflikty małżeńskie i rodzinne, napięcia polityczne, wojny, rewolucje, marginalizacja społeczna, bezrobocie, inflacja, terroryzm, katastrofy naturalne, problemy emocjonalne i seksualne, trudności edukacyjne i stresy zawodowe, kłopoty w relacjach z władzą różnego rodzaju, trudności ety-

¹² G. Greshake, dz. cyt., s. 26.

¹³ Zob. E. Aronson, *Człowiek – istota społeczna*, Warszawa 1978, s. 193–219.

¹⁴ Zob. E.R. Hilgard, *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 1967, s. 735–766; *Psychologia kliniczna*, red. A. Lewicki, Warszawa 1972, s. 157–200.

¹⁵ Zob. Z. Plużek, *Psychologia pastoralna*, Kraków 1994, s. 86–126.

czne i moralne, kłopoty religijne i światopoglądowe, złe stosunki z instytucjami kościelnymi, kłopoty w działalności naukowej itp.

Uwagi te skłaniają do refleksji nad adekwatną definicją kryzysu kapłaństwa zawodowego i kryzysu tożsamości kapłańskiej księży. Czym w swej istocie jest i w czym się wyraża ten kryzys? Jak kryzys ten ewoluuje w życiu konkretnego księdza – parafialnego i zakonnego – identycznie czy odmiennie? Jakie czynniki wywołują ten kryzys, a co on sam powoduje w życiu osobistym i zawodowym księdza? Jakie czynniki nasilają, a jakie osłabiają kryzys powołania i kryzys tożsamości kapłańskiej u różnych księży katolickich?

W badaniach własnych przyjąłem takie określenie kryzysu egzystencjalnego, które umożliwi mi diagnozę zachowania księdza jako zachowania nietypowego, czyli uwzględniam typ kryzysu ostrego, głębokiego i rozległego, który zagraża spójności i integralności osobowej księdza i jego tożsamości kapłańskiej, jego pełnej identyfikacji z urzędem kapłańskim, z obowiązującym w Kościele modelem kapłana i z rolą kapłana, jaką odgrywa on w strukturach kościelnych i w społeczeństwie. Takie wyjaśnienie kryzysu kapłaństwa, zgodne z sytuacją bytową i zawodową księdza katolickiego, dostrzegamy u licznych badaczy kryzysów egzystencjalnych i zawodowych, którzy uwzględniają ich genezę, ewolucję, źródła i dynamikę w życiu określonych jednostek ludzkich. W analizie tej warto zwrócić uwagę na te koncepcje kryzysu egzystencjalnego, w których z łatwością można zauważyć elementy kryzysu zawodu i powołania kapłańskiego i kryzysu tożsamości kapłańskiej księży. Na przykład Lindeman i Caplan twierdzą, że kryzys oznacza swoistą reakcję człowieka na trudną i skomplikowaną sytuację, w której już nie można wykorzystać własnych umiejętności w rozwiązywaniu istotnych problemów życiowych, ponieważ są one nieadekwatne do typu i rozmiaru tej sytuacji. W świetle tej opcji można przyjąć, iż w życiu księdza zaistniała nowa sytuacja, która zakłóciła dotychczasowy jego tryb i styl życia codziennego – osobistego, zawodowego, rodzinnego, koleżeńskiego, wspólnotowego. W efekcie tej zmiany ksiądz został zmuszony do poszukiwania nowych sposobów wyjaśniania i rozwiązywania zaistniałych problemów, które mają wyraźne znamiona sytuacji kryzysowej. W rzeczywistości zaś to jakaś ważna przeszkoda utrudnia lub uniemożliwia mu realizowanie podstawowych celów życiowych, bez których jego przyszłość straci swoje znaczenie. Zatem w życiu księdza ów kryzys oznacza załamanie się jego osobistej identyfikacji z katolicką koncepcją kapłaństwa hierarchicznego, a w praktyce – zahamowanie realizacji czy spełniania podstawowych funkcji i wykonywania zadań kapłańskich w parafii lub we wspólnocie zakonnej¹⁶. To rozumienie kryzysu egzysten-

¹⁶ Cyt. za: Z. Plużek, dz. cyt., s. 87.

cyjnego w dużym stopniu ułatwia właściwą interpretację istoty, ewolucji i dynamiki kryzysu tożsamości kapłańskiej księdza, a także umożliwia wyjaśnienie różnych trudności życiowych księży związanych z tym ich kryzysem lub wywołanych przez niego, często odmiennych w społeczności diecezjalnej i we wspólnocie zakonnej.

W wyjaśnieniu istoty kryzysu tożsamości kapłańskiej księży pomocna jest również Gordona W. Allporta definicja kryzysu życiowego¹⁷, w której on zakłada, że kryzys oznacza trudną i złożoną sytuację życiową jednostki, która może zaistnieć niespodziewanie w jej codziennym życiu i domagać się od niej, jako dotkniętej kryzysem, zasadniczych zmian w osobowości oraz nowych metod adaptacji do zaistniałej sytuacji. Kryzys przypomina też księdzu, że dotychczasowe metody rozwiązywania problemów życiowych są już nieodpowiednie, zawodne i nieskuteczne, że nie pozwalają mu one utożsamiać się w pełni z kapłaństwem katolickim i z zadaniami, jakie są z nim wprost związane, z rolą kapłana parafialnego lub zakonnego. Ta definicja kryzysu egzystencjalnego wyjaśnia w pełni kryzys powołania i kryzys tożsamości kapłańskiej księdza we wszystkich jego aspektach i skutkach – kiedy on złamie przysięgę celibatu, popadnie w konflikt z władzą kościelną, przestanie modlić się indywidualnie i spowiadać regularnie, czy też zrewiduje autentyczność swojego powołania kapłańskiego lub równocześnie z nim powołania zakonnego. W każdej z tych sytuacji kryzys powołania i kryzys tożsamości kapłańskiej księdza jest nieunikniony, zawsze może dotknąć księdza w parafii i we wspólnocie zakonnej, nasilając się lub osłabiając swoją dynamikę.

Kryzys tożsamości kapłańskiej wyjaśnia też definicja kryzysu sformułowana przez S. Lazarusa¹⁸, w której on zakłada, że jednostka ludzka lub grupa społeczna, będąca w stanie kryzysu egzystencjalnego, jest realnie narażona na konkretne wymagania doktrynalne i instytucjonalne, jakim sama nie potrafi sprostać, albo też znalazła się ona na granicy wyjścia z zaistniałego impasu. Ta sytuacja „niemocy” lub „nieporadności” życiowej jednostki może trwać w czasie trudnym do ustalenia czy przewidzenia, co jeszcze bardziej zniechęca ją do racjonalnego wyjaśnienia zaistniałej sytuacji i do ostatecznego jej rozwiązania. Autor twierdzi, że w kryzysie, jako swoistym „stanie załamania” dotychczasowego systemu znaczeń, odniesień, wartości i legitymizacji, nacisk jest położony na ten okres życia jednostki „załamanej życiowo”, w którym najsilniej oddziałuje za-

¹⁷ Zob. G.W. Allport, *The nature of prejudice*, Reading 1954, s. 23–33; tenże, *The historical background of social psychology*, [w:] *The handbook of social psychology*, red. G. Lindzey, E. Aronson, vol. 1, Reading 1985, s. 1–46.

¹⁸ Cyt. za: Z. Plużek, dz. cyt., s. 87–89.

grożenie i frustracja, uniemożliwiają jej adaptację do nowej sytuacji życiowej. Ta koncepcja kryzysu życiowego przypomina, że ksiądz przeżywający ostry kryzys swej tożsamości kapłańskiej, to ksiądz świadomie kontestujący własne kapłaństwo i rolę z nim związaną, to ksiądz, który stopniowo przestaje utożsamiać się z modelem kapłana proponowanym przez doktrynę Kościoła rzymskokatolickiego, z jego warunkami formalnymi, jakie otrzymał w dniu swoich święceń kapłańskich od władzy kościelnej i musiał przyjąć je za swoje własne do realizacji, jeśli chciał zostać kapłanem, a także z wartościami i normami religijno-moralnymi określającymi kapłaństwo hierarchiczne, przynajmniej do momentu, w którym sam zaczął je kwestionować i odrzucać jako „wiązące” dla siebie. W wyniku tego „protestu” ksiądz ten chce osiągnąć te cele i wartości, których dotąd nie mógł mieć dla siebie, które były mu niedostępne i zabronione, choćby przez celibat, bezwzględne posłuszeństwo swojemu biskupowi i ślub ubóstwa. W aspekcie psychologicznym, brak dostępu do tych wartości egzystencjalnych i dążeń osobistych ma silne podłoże emocjonalne i seksualne, bardzo trudne do przezwyciężenia, budzące w księdzu jego poczucie męskości, dotąd „uśpionej” wymaganiami planowej bezżenności, czyli narzuconej kapłanom doktrynalnie i formalnie przez władzę kościelną¹⁹. Sytuacja ta często frustruje księdza, przez co staje się on agresywny wobec instytucji Kościoła i wobec jego uregulowań prawno-kanonicznych i doktrynalnych, które narzucają mu celibat i samotność, ograniczają poczucie wolności osobistej i nakazują pełną podległość władzy kościelnej. Kapłan sfrustrowany łatwo podważa racjonalność doktrynalnych założeń Kościoła, jego zasady moralne i normy etyczne, kwestionuje i w końcu odrzuca model i styl życia kapłana samotnego, a jednocześnie opowiada się za wartościami wynikającymi z miłości interpersonalnej, jak i za stabilnym związkiem małżeńskim z kochaną i kochającą go kobietą, za własną rodziną i potomstwem. Jednak związek księdza z kobietą może być jedynie „przejściowy” lub „czasowy”, kiedy ksiądz zdola „opanować” swój kryzys emocjonalny i kryzys swego powołania, w efekcie czego nie odrzuci on kapłaństwa dla założenia z tą kobietą trwałego związku partnerskiego. W takiej sytuacji raczej zdecyduje się, jako zakochany, na nieformalny związek z kobietą, a tym bardziej postąpi tak wtedy, kiedy ma już z nią dziecko, lecz nie chce zrezygnować z wykonywania zadań kapłańskich w parafii lub we wspólnocie zakonnej. Z drugiej zaś strony, życie księdza w konkubinacie z kobietą nie osłabia

¹⁹ Zob. B. Wojciszke, *Psychologia miłości – intymność, namiętność, zaangażowanie*, Gdańsk 1999, s. 43–48; J. Baniak, *Miłość małżeńska w wyobrażeniach katolików polskich*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2007, t. 21, s. 285–306; M. Ryś, *Psychologia małżeństwa. Zarys problematyki*, Otwock 1977, s. 30–34; W. Fijałkowski, *Miłość w spotkaniu płci*, Warszawa 1977, s. 32–45.

ani nie usuwa kryzysu jego powołania i kryzysu jego identyfikacji z kapłaństwem opartym na celibacie, a wręcz przeciwnie, kryzys ten potęguje i rozszerza na inne sfery życia ich obojga. Kryzys księdza wpływa też na złe samopoczucie jego partnerki i zniechęca ją do trwania w związku z nim, ponieważ angażuje się ona emocjonalnie w jego problemy osobiste i zawodowe, nie są jej obojętne jego stany zaburzeń emocjonalnych i nerwowych. Wyniki badań wśród „byłych” księży polskich i ich żon potwierdzają występowanie tego właśnie syndromu wzajemnego „uzależnienia” emocjonalnego w ich trwałym związku konkubenckim²⁰.

Zenomena Plużek twierdzi, że kryzysy egzystencjalne mogą być cykliczne i powtarzać się wielokrotnie u tej samej jednostki, ponieważ mają one najczęściej silnie zróżnicowaną dynamikę, wywołaną przez różne czynniki. Osoby przeżywające kryzys egzystencjalny często są bezradne i mało odporne na stres, stąd najczęściej oczekują wsparcia i pomocy od kogoś sobie bliskiego i zaufanego, kto potrafi i zechce dostrzec i zrozumieć ich położenie osobiste, własne ich uwarunkowania, poziom frustracji i apatii czy agresji, a zarazem ułatwi im osobiste pokonanie nabrzmiałych problemów i trudności, umożliwi im powrót do funkcjonowania w normalnych warunkach życia i osiągnięcie znaczących wartości. Autorka zaznacza, że w ostrym stadium swego kryzysu tożsamości osoby takie potrzebują pomocy terapeutycznej psychologa, psychiatry lub kapłana – doradcy duchowego²¹. Ta etiologia kryzysu egzystencjalnego jest odpowiednią interpretacją specyfiki kryzysu powołania i kryzysu tożsamości kapłańskiej księży parafialnych i zakonnych, mimo, iż kryzys ten może mieć u swego podłoża czynniki odmienne dla obu środowisk kościelnych, a tym bardziej dla różnych środowisk świeckich. Kapłaństwo oparte na celibacie bynajmniej nie chroni księży od trudnych kryzysów egzystencjalnych, emocjonalnych, psychologicznych i zawodowych, a wręcz przeciwnie, często sprzyja im bardziej niż inne, znaczące społecznie zawody świeckie.

Należy wyraźnie zaznaczyć, że pośród wielu różnych kryzysów egzystencjalnych można dostrzec również kryzysy charakterystyczne dla osób duchownych – księży i zakonników obojga płci, które wywołują, utrwalają i dynamizują specyficzne czynniki, rzadko spotykane w środowiskach typowo świeckich. Kryzysy powołania kapłańskiego i kryzysy tożsamości kapłańskiej ujawniają

²⁰ Zob. J. Baniak, *Dlaczego księża w Polsce rezygnują z kapłaństwa?*, „Przegląd Powszechny”, t. 306: 2000, nr 5, s. 158–176 oraz nr 6, s. 317–324; tenże, *Katecheza szkolna w opiniach i ocenach młodzieży i rodziców*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2000, t. 9, s. 237–260; tenże, *Wierność powołaniu a kryzys tożsamości kapłańskiej. Studium socjologiczne na przykładzie Kościoła w Polsce*, Poznań 2000; tenże, *Rezygnacja z kapłaństwa i wybór życia małżeńsko-rodzinnego przez księży rzymskokatolickich w Polsce. Studium socjologiczne*, Kraków 2001.

²¹ Zob. Z. Plużek, dz. cyt., s. 87–88.

trudności, na które napotykają księża parafialni i zakonnicy w procesie odnajdowania własnej odrębności osobowej i stanowej, jak i podczas spełniania funkcji i wykonywania zadań kapłańskich w trudnych sytuacjach i okolicznościach życiowych, nierzadko ekstremalnych, nietypowych, w zetknięciu z ustalonymi regułami postępowania i formami życia w strukturach kościelnych i świeckich. Pewne trudności życiowe księża przezwyciężają i opanowują kryzys swojej tożsamości kapłańskiej, dochowują wierności własnemu powołaniu kapłańskiemu i wykonują zawód kapłański. Jednak u niektórych księży kryzys tożsamości przybiera bardzo ostry przebieg, z którym oni już nie potrafią sobie sami poradzić, który przerasta skalę ich odporności psychicznej, nerwowej i emocjonalnej, więc przegrywają „walkę” z jego presją i tempem przebiegu. W efekcie tego „natarcia” kryzysu liczni księża kwestionują swoje powołanie i podejmują myśli lub „wstępną” decyzję dotyczącą rezygnacji z kapłaństwa i powrotu do życia świeckiego, zawierają małżeństwa i zakładają własne rodziny z wcześniej poznanymi kobietami²².

3. Źródła kryzysu tożsamości kapłańskiej wskazane przez badaczy życia księży

W literaturze psychologicznej można spotkać wiele teorii, które starają się obiektywnie ukazać i wyjaśnić źródła kryzysów egzystencjalnych u ludzi w różnym wieku i wykonujących różne zawody, czy należących do odrębnych stanów i grup społecznych. Teorie te również pomagają w ustaleniu źródeł kryzysu tożsamości kapłańskiej księży katolickich, jako specyficznego kryzysu egzystencjalnego. Na niektóre teorie warto zwrócić uwagę w tej analizie.

W przekonaniu Williama Jamesa, źródłem „kryzysu siebie” czy „kryzysu swojej tożsamości” u jednostki często bywa brak możliwości odnalezienia tej tożsamości, własnej jedyności i niepowtarzalności, oryginalności i odrębności osobowej i grupowej, a także brak stylu bycia „tylko sobą” w koegzystencji z innymi jednostkami i grupami społecznymi. W efekcie – dodaje autor – jednostka może mieć poczucie zagubienia, trudności z dostrzeganiem osobistej wyłączonej w różnych okolicznościach i sytuacjach życiowych, czyli tam, gdzie sama się odnajduje i wpływa na swoje otoczenie²³. Ten typ źródeł kryzysu, widocznych szczególnie w okresie młodości i dorosłym jednostki, jako „za-

²² Zob. J. Baniak, *Rezygnacja z kapłaństwa...*, s. 209–266.

²³ W. James, *The varieties of religious experience. A Study in human nature*, New York 1968, s. 32–33.

lamania” własnej tożsamości osobowej, opisują też C.G. Jung i O.H. Mowrer²⁴. Kryzys ten, w ich ocenie, najczęściej cechuje ludzi niedoświadczonych życiowo i niedojrzałych osobowościowo, ulegających stresom i napięciom emocjonalnym. Człowiek dotknięty tym kryzysem czuje się zagubiony i wyobcowany z siebie samego, ma trudności z odszukaniem swojego miejsca w życiu i z nadaniem mu sensu i celu, z odszukaniem własnej roli w grupie, w odczytaniu (odbiorze) własnej wartości osobowej pośród innych ludzi, często wśród rówieśników i osób sobie bliskich, od których czuje się uzależniony. Kryzys ten ma wiele różnych przyczyn i powodów, obejmuje wiele sfer życia jednostki, w tym sferę jej religijności i moralności. Źródłem jego często jest brak zaufania do ludzi, nadmierne ich krytykowanie, nikła więź lub zupełny brak styczności społecznych, brak życzliwości od innych osób i zbiorowości społecznych, osamotnienie i samotność, izolacja w środowisku, poczucie samowystarczalności i niezależności, duma i pycha, oschłość uczuciowa, lekceważenie innych ludzi – ich serdeczności, oddania, ufności, bezinteresowności, miłości, przyjaźni i empatii. Z. Plużek twierdzi, że kryzysy tożsamości osobowej są ściśle powiązane z walką jednostki o swoją odrębność i autentyczność osobową, o swoją własną drogę życia, o samorealizację w określonym środowisku, o zaznaczenie w nim własnej odrębności, odmienności i tożsamości osobowej. Autorka wyjaśnia, że kryzysy te wynikają przede wszystkim z nieokreślonej osobowości człowieka, z głębi jego samoświadomości, z jego potrzeby „bycia sobą” w środowisku społecznym, z chęci pozostania w więzi z innymi i dla dobra innych ludzi, lecz ciągle pozostając „tylko” sobą. Jeśli jednostka nie ma możliwości „bycia sobą” w różnych okolicznościach swego życia, wtedy przeżywa załamanie, kryzys swojej tożsamości osobowej, ma poczucie „zagubienia” i trudności z „odczytaniem” siebie samej i własnej wartości. Inaczej mówiąc – wtedy jednostka przeżywa ostry i rozległy kryzys swojej tożsamości osobowej²⁵. W tych źródłach bez trudu można też odnaleźć kryzys tożsamości kapłańskiej księdza, jak i kryzys jego powołania kapłańskiego.

Badacze wskazują na wiele różnych źródeł kryzysu tożsamości kapłańskiej księży, wśród których najczęściej są wymieniane: obowiązkowy celibat i samotność życiowa, poczucie wyizolowania społecznego, zanik wrażliwości duchowej, osłabienie, a niekiedy zanikanie wiary religijnej i pobożności osobistej, lekceważenie zadań kapłańskich, podwójna moralność, konflikty z władzą kościelną i z katolikami świeckimi, flirty z dziewczętami i więzi emocjonalne i sek-

²⁴ Zob. C.G. Jung, *Modern man in search of a soul*, London 1963; tenże, *Psychologia a religia*, Warszawa 1970; O.H. Mowrer, *The new group therapy*, New Jersey 1964.

²⁵ Zob. Z. Plużek, dz. cyt., s. 108–109.

sualne z kobietami, pragnienie posiadania własnej wspólnoty małżeńsko-rodzinnej, niedojrzałość uczuciowa i zaburzenia seksualne, narcyzm, alkoholizm, materializm praktyczny, budżet czasu wolnego od zajęć zawodowych, pogoń za środkami finansowymi²⁶.

Niektóre z tych źródeł kryzysów egzystencjalnych są szczególnie niebezpieczne dla trwałości powołania i tożsamości osobowej księży, a do nich należy niedojrzałość uczuciowa i psychiczna licznych alumnów i księży. Problem ten podnoszą gruntownie w swoich badaniach amerykańscy psychologowie religii: L.M. Rulla, F. Imoda i J. Ridick. Badacze ci są zdania, że niespójna osobowość, jako źródło kryzysu tożsamości osoby duchownej, przejawia się często już u alumnów podczas formacji seminaryjnej, stając się powodem ich cierpień, zniechęcenia życiowego i wielu różnych problemów, w tym moralnych, a nierzadko doprowadza ona też do ostrego kryzysu ich powołania kapłańskiego. Jeśli w takim „stanie emocjonalności” – twierdzą ci badacze – alumn zostaje księdzem, to szybko niedojrzałość ta obejmie jego kapłaństwo i spowoduje zaburzenia w jego odbiorze i funkcjonowaniu, ponieważ nie poradzi on sobie z samotnością wynikającą z celibatu i z religijnym wymiarem swego kapłaństwa. Niedojrzałość uczuciowa ma ścisły związek ze sferą erotyki i seksualności u wszystkich ludzi – kobiet i mężczyzn, czyli dotyczy też środowiska osób duchownych obojga płci – księży parafialnych i zakonnych oraz sióstr i braci zakonnych. Z badań tych psychologów amerykańskich jasno wynika, że 59% zakonników, 26% zakonnice, 58% alumnów i 62% księży doświadczyło w swoim życiu wielu trudności we własnej seksualności, w połączeniu z niedojrzałością swej emocjonalności. Niedojrzałość tę wywołują liczne i różne czynniki, w tym system wychowania rodzinnego, relacje w osobowej strukturze rodziny pochodzenia, dystrybucja miłości rodzicielskiej wśród dzieci, miłość małżeńska rodziców, czy postrzeganie własnej płciowości i seksualności²⁷.

Z kolei A. Godin źródło kryzysu tożsamości kapłańskiej księży upatruje w lęku i obawie przed „niejasnym” i „niepełnym” kapłaństwem, w poczuciu swoistej „bezradności” wobec problemów wywoływanych przez samotność i izolację społeczną i poczucie osamotnienia, w konfliktach z przełożonymi w diecezji, parafii i we wspólnotcie zakonnej. Autor ten uważa też, iż trudności z własną seksualnością i emocjonalnością, pragnienie miłości kobiety i chęć jej kochania, pragnienie małżeństwa i rodziny, bardziej są skutkami niż przyczyną apostazji

²⁶ Zob. A. Manenti, *Psichologia e spiritualita – question di metodo*, [w:] *La spiritualita – ispirazione, ricerca, formazione*, red. B. Secondin, J. Janssens, Roma 1984, s. 55–56; L.M. Rulla, F. Imoda, J. Ridick, *Antropologia della vocazione*, Casale Monferrato 1986, s. 204–206; F. Arinze, *Priestly celibacy and association with women*, „Seminarium”. R. 33: 1993, nr 1, s. 89–92.

²⁷ L.M. Rulla, F. Imoda, J. Ridick, dz. cyt., s. 205–206.

kapłańskiej księży. Na ogół, twierdzi autor, to inne czynniki wywołują kryzys tożsamości kapłańskiej u księży, a inne wprost ich uczuciowość (zakochanie się w kobiecie) i seksualność (choć utrzymują więzi seksualne z kobietami). Liczni księża zawierają małżeństwo dopiero po porzuceniu kapłaństwa, a nie „planują” tej czynności wcześniej, w tym także w okresie swego załamania egzystencjalnego²⁸.

T. Anatrella twierdzi, że źródłem kryzysu kapłaństwa są niewłaściwe postawy księży i alumnów wobec seksu i erotyki, jak i ich nastawienie do własnej potrzeby seksualnej. Autor ten zaznacza, że ksiądz jest normalnym mężczyzną i dlatego jest mu niezmiernie trudno całkiem zrezygnować z więzi seksualnej i uczuciowej z kobietą, nawet dla tak szlachetnych celów, jakie wynikają z powołania kapłańskiego i zakonnego; podobnie kształtuje się sytuacja z emocjonalnością i seksualnością kobiet zakonnice, które także pragną, mimo ślubu czystości, więzi z mężczyzną, choć wiedzą o tym, że potrzeby tej nie mogą i nie wolno im zrealizować. Podobnie, choć rzadziej, realizują lub blokują realizację potrzeby seksualnej księża i zakonnicy o orientacji homoseksualnej – oni też pragną więzi emocjonalnej i seksualnej z partnerem (geje) lub z partnerką (lesbijki). Rezygnacja ze związków uczuciowych i seksualnych staje się autentycznie możliwa u księdza odpornego psychicznie i poprawnie rozumiejącego sens i cel tej rezygnacji, z myślą o uzyskaniu wartości religijnych, w tym wypadku cenniejszych i ważniejszych od wartości, jakie postanowił poświęcić dla osiągnięcia tych pierwszych, czyli miłość małżeńską, ojcowską i rodzinną²⁹.

Z kolei A. Bissi, biorąc pod uwagę wyniki własnych badań empirycznych, twierdzi, iż to płeć osoby duchownej może być źródłem kryzysu jej tożsamości kapłańskiej lub zakonnej. Płeć, bowiem, oddziałuje bezpośrednio i istotnie na dojrzałość lub niedojrzałość psychiczną, uczuciową, społeczną i seksualną osób konsekrowanych, na ich trudności w tych sferach życia. W wyniku tego wpływu płci księża i bracia zakonnicy (mężczyźni – duchowni) odznaczają się swoistym „egoizmem” zmysłowym i seksualnym, natomiast zakonnice (kobiety – duchowne) są bardziej egoistyczne uczuciowo i zazdrosne homoseksualnie (o przyjaźń i miłość innych sióstr zakonnych), jak i o uczucia religijne do Jezusa i o Jego miłość (obraczka na serdecznym palcu zakonnicy jest symbolem jej zaślubin Jezusowi); zakonnice także częściej niż księża i zakonnicy obiekty kultu religijnego postrzegają nienaturalnie, w sensie mistycznym i realistycznym³⁰.

²⁸ A. Godin, *The psychology of religious vocation*, New York 1986, s. 32–34.

²⁹ Zob. T. Anatrella, *Celibato sacerdotale e maturita della persona*, „Sacrum Ministerium”, R. 3: 1972, nr 2, s. 126–132.

³⁰ Zob. A. Bissi, *Maturita umana, cammino di trascendenza*, Casale Monferato 1991, s. 220–230.

F. Arinze, powołując się na wyniki własnych badań empirycznych, uważa, że dwuznaczne i niemoralne, pełne flirtu i zaangażowania uczuciowego i erotycznego, czyli ściśle relacje alumnów i księży z kobietami, już często podejmowane świadomie w okresie studiów seminaryjnych, stają się źródłem i przyczyną kryzysu ich powołania i identyfikacji z kapłaństwem opartym na celibacie, szeroko zaburzają ich funkcjonowanie w Kościele, parafii, we wspólnocie zakonnej i świeckiej. Autor zdecydowanie krytykuje te zachowania alumnów, które niezrędko wymykają się spod kontroli i uwagi przełożonych w seminarium duchownym. Doświadczenia te (z kobietami) będą oni – jego zdaniem – kontynuowali z różną częstotliwością i ze zmiennym nasileniem po święceniach kapłańskich, już jako kapłani duszpasterze, wywołując w efekcie kryzys swojej tożsamości kapłańskiej, a także zgorzenie moralne w parafii. Kryzys ten nie wszyscy potrafią opanować, w wyniku czego nasila styczności z kobietami i opuszczają szeregi kapłańskie, żeby założyć z partnerką wspólnotę małżeńsko-rodzinną³¹. Celibat oznacza przede wszystkim zakaz zawierania przez księdza związku małżeńskiego z kobietą, a zarazem nakaz życia samotnego w bezżenności, czyli bez kobiety i rodziny. Natomiast celibat nie musi koniecznie oznaczać całkowitej aseksualności księży, czyli pełnego wyrzeczenia się przez nich kontaktów erotycznych, seksualnych i emocjonalnych z kobietami w związkach nieformalnych, alternatywnych wobec małżeństwa. Dlatego niektórzy księża i zakonnicy nawiązują i utrzymują takie więzi z kobietami, a jeszcze inni mają własne potomstwo³².

A.J. Nowak, analizując źródła kryzysu tożsamości księży, również upatruje je w głównej mierze w niewłaściwej moralnie eksploracji ich osobistej seksualności i w nieodpowiednim podejściu do kobiet. W jego ocenie, tylko autentyczna dojrzałość religijna i szczerza moralność księdza, uzasadniająca od samych fundamentów jego kapłaństwo samotnicze i służbę ludziom w strukturach kościelnych, zajmują czołowe miejsce wśród warunków „bezpiecznego” kapłaństwa, czyli kapłaństwa „odpornego” na kryzys egzystencjalny i kryzys tożsamości kapłańskiej. Nieprzestrzeganie tych zasad, czyli poufale kontakty z kobietami, nieuchronnie powoduje zmiany w religijnej świadomości księdza i doprowadza do kryzysu jego kapłaństwa³³. Warunek ten swój sens i realność osiąga wtedy – co trzeba podkreślić – kiedy ksiądz wybrał kapłaństwo z celibatem

³¹ F. Arinze, dz. cyt., s. 90–92.

³² Zob. J. Baniak, *Rezygnacja z kapłaństwa...*, s. 124–136; A.M. Hoenkamp-Bisschops, *Catholic priest and there experience of celibacy*, „Journal of Religion and Health”, R. 1992, vol. 31, s. 334–335.

³³ A.J. Nowak, *Dojrzałość chrześcijańska w życiu kapłańskim*, [w:] *Dojrzałość chrześcijańska*, Warszawa 1986, s. 58–63.

pod wpływem autentycznego powołania religijnego. Powołanie to znacznie wcześniej rozpoznał u siebie poprzez szczególne zainteresowanie się religią i jej wartościami, jak i poprzez szczerą chęć służenia Bogu i ludziom w Kościele. Warunek ten jest realny również, jeśli ksiądz od początku zainteresowania kapłaństwem dostrzegał w sobie predyspozycje osobowe do samotnego życia w celibacie, czyli do rezygnacji z posiadania własnej wspólnoty małżeńsko-rodzinnej, jaką mógłby zbudować z własną żoną na podłożu wzajemnej miłości i przyjaźni, jak i do rezygnacji ze współżycia seksualnego w związkach hetero- i homoseksualnych. Bez wyraźnego i w pełni uświadomionego uzdolnienia (powołania) do życia w kapłaństwie opartym na celibacie i aseksualności, twierdzi autor, tożsamość kapłańska księdza będzie narażona na ostry i przewlekły kryzys, jak i na różne konsekwencje życiowe, które kryzys ten mu będzie przysparzał.

Założenia teoretyczne badań, wyżej ukazane syntetycznie, skłaniają do sformułowania pytania ogólnego, czy te wszystkie źródła i czynniki warunkują istotnie kryzys tożsamości kapłańskiej księży rzymskokatolickich w Polsce, pracujących w parafiach i we wspólnotach zakonnych? Jak wielki odsetek księży polskich, czynnych zawodowo, przeżywa kryzys swego powołania i kryzys tożsamości kapłańskiej? Czy przynależność do wspólnoty diecezjalnej i do wspólnoty zakonnej ma istotny wpływ na kryzys powołania i kryzys tożsamości kapłańskiej księży do nich należących? Odpowiedzi na te, jak i na wiele innych pytań szczegółowych jest przedmiotem tego studium, które stanowi zaledwie fragment rozległej monografii socjologicznej, poświęconej losom powołania kapłańskiego księży rzymskokatolickich w Polsce.

4. Metodologiczne założenia własnych badań nad kryzysem tożsamości księży

Socjologiczne badanie losów powołania kapłańskiego konkretnych księży, od jego „narodzin” do momentu kryzysu czy porzucenia, jest zadaniem złożonym i trudnym metodologicznie i skomplikowanym organizacyjnie. Księża katolicy są środowiskiem hermetycznym i odrębną, specyficzną grupą społeczno-zawodową, do której dostęp badawczy jest znacznie utrudniony niż do innych, typowo świeckich środowisk społecznych i grup zawodowych. Religijny charakter zawodu księdza i ściśle kościelna przynależność księży do odrębnych struktur Kościoła rzymskokatolickiego, zdecydowanie utrudniają świeckiemu socjologowi religii penetrację badawczą tegoż środowiska społecznego. Trudność tę wzmagają jeszcze bardziej temat tych badań, ponieważ kryzys powołania i kryzys tożsamości kapłańskiej księży ukazuje kłopoty kadrowe Kościoła instytucjonal-

nego w Polsce, często skomplikowane losy powołania i losy życiowe księży, do apostazji kapłańskiej włącznie, powroty licznych księży do życia świeckiego, zakładanie przez nich wspólnot małżeńsko-rodzinnych, a przede wszystkim świadome łamanie zasady celibatu, czy też alkoholizm bardzo dużego odsetka kapłanów parafialnych i zakonnych. Te zjawiska i fakty Kościół skrzętnie ukrywa przed opinią publiczną, ponieważ obawia się uszczuplenia „dobrego imienia” własnego wymiaru instytucjonalnego oraz zmniejszenia swojego autorytetu moralnego wśród katolików świeckich i w całym społeczeństwie. Badania naukowe tych problemów Kościoła nie są pozytywnie postrzegane i oceniane przez władze kościelne, wręcz przeciwnie, wyniki ich są ostro krytykowane jako „zbędne”, a niekiedy podważane merytorycznie, gdyż „szkodzą” integralności struktur kościelnych i ukazują niemoralne strony życia księży i alumnów, nieadekwatnie przygotowywanych w seminarium duchownym do pracy w parafiach i w środowiskach świeckich.

Losami powołania kapłańskiego księży rzymskokatolickich w Polsce – kryzysem tego powołania i kryzysem ich tożsamości kapłańskiej – interesuję się już od 25 lat, zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i w aspekcie empirycznym. Losy powołania kapłańskiego księży rozpatruję i badam w trzech wymiarach: socjologicznym, psychologicznym i teologicznym, biorąc pod uwagę złożoność i specyfikę ideową tegoż powołania, jak i wielorakie uwarunkowania genezy, ewolucji i realizacji powołań w Polsce. Badając losy powołania kapłańskiego księży, uwagę zwróciłem na różne czynniki i motywy kryzysu tego powołania i kryzysu tożsamości kapłańskiej wśród księży diecezjalnych i zakonnych. Problem ten badałem dwukrotnie – w pierwszym w środowisku „byłych” księży, czyli tych, którzy przeżyli bardzo ostry kryzys swego powołania i w efekcie definitywnie zrezygnowali z kapłaństwa i powrócili do życia świeckiego, a następnie w środowisku księży czynnych zawodowo w Kościele polskim w parafiach i we wspólnotach zakonnych. Księża ci także przeżywali kryzys swej tożsamości kapłańskiej, lecz go pokonali i nie porzucili, mimo prób takiej decyzji, stanu kapłańskiego. Wyniki badań zrealizowanych wśród „byłych” księży zachęciły mnie do szukania przyczyn i powodów kryzysu kapłaństwa wśród księży aktualnie pracujących w Kościele, a nawet wśród alumnów seminariów duchownych. Ten trop poszukiwań badawczych w wymiarze psychologicznym i socjologicznym wskazywali licznie (87%) „byli” księża, którzy właśnie w formacji seminarystycznej i w pracy kapłańskiej w parafiach i w zakonach lokowali i odnajdowali genezę i ewolucję kryzysu własnej identyfikacji z oficjalnym modelem kapłana katolickiego, z rolą i funkcjami składającymi się na jego specyfikę i proces realizacji. Trop wskazany przez tych księży okazał się trafny i zasadny, w wyniku którego udało się wyjaśnić wiele istotnych problemów z życia księży, które u wie-

lu z nich wywoływały kryzys tożsamości kapłańskiej. Badania wśród „byłych” księży zrealizowałem w latach 1986–1989 i 1991–1994, obejmując nimi grupę 287 respondentów, którą tworzyło 187 księży diecezjalnych (62%) i 100 księży zakonnych (38%). Wszyscy oni wcześniej pracowali w 15 diecezjach (dawny podział) i w 18 wspólnotach zakonnych. Badania te miały zasięg ogólnopolski i były pierwszym, szerokim i głębokim sondażem socjologicznym na ten temat w Polsce, a nawet i w szerszej skali. Wyniki tych badań opublikowałem w dwóch obszernych książkach i w licznych artykułach³⁴.

Z kolei badania socjologiczne wśród księży czynnych zawodowo zostały zrealizowane metodą losowo-celową w trzech okresach: a) w latach 1998–2000 i objęły 368 respondentów; b) w latach 2001–2003 wśród 247 respondentów; c) w latach 2004–2006, obejmując 208 respondentów. Łącznie w całym okresie badaniami zostało objętych 823 księży, w tym 543 diecezjalnych i 280 zakonnych. Szczegółowy rozkład ilościowy badanych wtedy księży ilustruje poniższa tabela zbiorcza.

Tabela 1.

Księża badani w kolejnych przedziałach czasowych

Okres badań środowiskowych	Księża diecezjalni		Księża zakonni		Księża razem	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1998–2000	248	45,7	120	42,9	368	44,7
2001–2003	159	29,3	88	31,4	247	30,0
2004–2006	136	25,0	72	25,7	208	25,3
1998–2006	543	100,0	280	100,0	823	100,0

Do badań wytypowano i kontakt nawiązano w całym okresie łącznie z 955 kapłanami, jednak 132 księży nie zechciało w nich osobiście uczestniczyć z różnych powodów, chociaż najczęściej z lęku przed władzą kościelną, czy też z innych względów, których nie chcieli bliżej określić. Zatem w zaplanowanych badaniach uczestniczyło aktywnie 86,2% księży, a 13,8% zrezygnowało z tego udziału. W grupie odmawiającej udziału w badaniach dominują księża zakonni – 74 (56,1%) nad księżmi diecezjalnymi – 58 (43,5%). Spośród 354 księży zakonnych, z którymi nawiązaliśmy kontakt w tym okresie, zdecydowana większość (79,1%) wzięła udział w badaniach, zaś pozostali (20,9%) zrezygnowali z udziału. Natomiast spośród 601 księży diecezjalnych, zaplanowanych do badań, zgodę na udział w nich wyraziło 90,0%, a pozostali odmówili udziału. W obu przy-

³⁴ Zob. J. Baniak, *Rezygnacja z kapłaństwa...*, s. 209–263; tenże, *Czynniki kryzysu tożsamości kapłańskiej wśród księży rzymskokatolickich w Polsce. Studium socjologiczne*, „Teologia Praktyczna” 2007, t. 8, s. 209–263.

padkach wskaźniki księży, którzy odważyli się opowiedzieć nam o losach swojego powołania kapłańskiego, zarówno pozytywnych, jak i negatywnych, są bardzo wysokie i spełniają w wystarczającym stopniu wymogi metodologiczne badań empirycznych. Ponad 86% księży diecezjalnych i około 82% księży zakonnych badania te uznało za potrzebne z wielu powodów i wysoko oceniło ich walory metodologiczne, merytoryczne i anonimowy charakter.

Badani księża reprezentują pięć kategorii wiekowych, które zilustruje kolejna tabela zbiorcza w ujęciu liczbowym i procentowym.

Tabela 2.

Struktura wieku badanych księży

Struktura wieku	Księża diecezjalni		Księża zakonni		Księża razem	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
26–30	103	19,0	68	24,3	171	20,7
30–39	184	33,9	90	32,1	274	33,3
40–49	130	23,9	59	21,1	189	23,0
50–60	75	13,8	40	14,3	115	14,0
61–70	51	9,4	23	8,2	74	9,0
Ogółem	543	100,0	280	100,0	823	100,0

Należy zaznaczyć, że ponad połowa badanych księży (54%) to młodzi mężczyźni w wieku 30–40 lat, w tym księża diecezjalnych (53%) i zakonnych (56%). Na drugim miejscu są księża w wieku starszym, liczący od 40 do 60 lat (37%), zaś księża najstarsi, liczący powyżej 60 lat, stanowią grupę najmniejszą (9,0%).

Tabela 3.

Staż pracy duszpasterskiej badanych księży w Kościele polskim

Staż pracy w Kościele	Księża diecezjalni		Księża zakonni		Księża razem	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
1–5	103	19,0	46	16,4	149	18,1
6–10	165	30,4	77	27,5	242	29,4
11–15	114	21,0	57	20,4	171	20,8
16–20	74	13,6	40	14,3	114	13,9
21–25	51	9,4	33	11,8	84	10,2
25–30	36	6,6	27	9,6	63	7,6

W całej badanej zbiorowości dominuje odsetek księży, którzy pracują w parafiach i w ośrodkach zakonnych 15 lat (68,3%), w tym księża diecezjalni 70,4% i księża zakonni 64,3%. Najmniejszy odsetek stanowią księża pracujący powyżej 25 lat, tak w diecezjach, jak i we wspólnotach zakonnych.

Specyfika tematu badań wymagała zastosowania na obu etapach postępowania takich metod i technik, które umożliwiłyby pełny wgląd w rzeczywisty zakres poglądów, przekonań, postaw i zachowań respondentów bezpośrednio związanych z losami ich powołania kapłańskiego, z kryzysem ich tożsamości kapłańskiej, widzianych w kontekście ich osobistej świadomości i różnych czynników zewnętrznych. Do osiągnięcia tego celu badawczego najodpowiedniejsza okazała się tzw. „kompleksowa” metoda badawcza, która od dawna jest znana socjologom i humanistom. W skład tej metody wchodzi następujące metody „szczegółowe”: sondaż diagnostyczny, reprezentatywna, korelacyjna, opisowa, socjologiczna analiza danych, historyczno-porównawcza, statystyczna, matematyczna³⁵. Szczególną rolę odegrała tu metoda korelacji zmiennych w ujęciu Kendalla. Miernik Q Kendalla jest stosowany do badania korelacji rangowej między zmiennymi, a można używać go wyłącznie do tablic 2x2, a wówczas przyjmuje on postać następującego wzoru: $Q = \frac{ad-bc}{ad+bc}$. Istotna statystycznie zależność występuje wówczas, gdy $Q = + < 0,200 - 0,999$ lub kiedy $Q = - > 0,200 - 0,999$. W przedziale od $- 0,200$ do $+ 0,200$ nie ma istotnej zależności między przyjętymi zmiennymi³⁶. Miernik Q Kendalla jest także ujmowany w statystyce jako współczynnik zbieżności Yule’a. Zastosowanie tego wzoru w obliczeniach zależy gruntownie od wcześniejszego skonstruowania tablicy dwuelementowej (2x2). Miernik Q Kendalla umożliwił mi dokonanie weryfikacji zasadności hipotez empirycznych, jakie przyjąłem w założeniach badawczych. Metodę tę zastosowałem na etapie analizy wyników badań empirycznych. Metoda ta pozwoliła mi ustalić, czy i w jakim stopniu istotne statystycznie zależności zachodzą między poglądami, przekonaniami, postawami i zachowaniami księży dotyczącymi losów ich powołania kapłańskiego i kryzysu tożsamości kapłańskiej, a ich cechami demograficznymi i społecznymi oraz innymi jeszcze warunkami realizacji ich kapłaństwa³⁷. Ponadto podczas badań zastosowałem też następujące techniki: wywiad zwykły i pogłębiony, analizę dokumentów osobistych, kwestionariusz ankiety problemowej i kwestionariusze wywiadu, techniki matematyczne – tabele problemowe³⁸. Te wszystkie metody i techniki pozwoliły mi

³⁵ Zob. S. Nowak, *Metodologia badań socjologicznych*, Warszawa 1970, s. 259–327; G. Lisowski, *Praktyczne problemy związane z doborem próby do badań*, [w:] *Metody statystyczne w socjologii*, Warszawa 1968, s. 58–70; S. Szulc, *Metody statystyczne*, Warszawa 1968, s. 190–253; H. Blalock, *Statystyka dla socjologów*, Warszawa 1977, s. 124–135.

³⁶ J. Lutyński, *Propozycja nowej zmiany siły zależności między dwiema zmiennymi dwupunktowymi*, [w:] *Metody statystyczne w socjologii*, red. K. Szaniawski, Warszawa 1968, s. 124–143.

³⁷ Z. Gostkowski, *Podstawowe metody statystyczne w psychologii i pedagogice*, Warszawa 1964, s. 146–163.

³⁸ Zob. H. Klaus, H. Ebner, *Podstawy statystyki dla psychologów, socjologów i pedagogów*, Warszawa 1972, s. 289–296.

w maksymalnym stopniu rozwiązać i wyjaśnić problem główny badań, zweryfikować przyjęte hipotezy empiryczne. Narzędzia badawcze stanowiły kwestionariusze ankiety wieloproblemowej i wywiadu pogłębionego. Badania środowiskowe wykonałem we własnym zakresie z pomocą techniki kontaktu pocztowego, techniki kontaktu telefonicznego, kontaktu internetowego i styczności bezpośredniej oraz tzw. techniki „wiązanej”, czyli za pośrednictwem samych respondentów. W zakresie organizacji badań dysponowałem adresami wszystkich księży diecezjalnych i zakonnych w Polsce, które regularnie publikują statystyki kościelne.

Problem losów powołania kapłańskiego i kryzysu tożsamości kapłańskiej badanych księży diecezjalnych i zakonnych jest złożony i trudny do wyjaśnienia. W jego wyjaśnieniu będzie pomocna adekwatna „baza” teoretyczna i odpowiednie zasady metodologiczne, stosowane w socjologii i psychologii społecznej. Bazą tą jest teoria potrzeb i teoria wartości³⁹. Teoria ta zakłada, że każdy człowiek ma swoje własne, różnorodne potrzeby, które ciągle usiłuje realizować czy zaspokajać. Realizacja potrzeb wymaga podejmowania różnych działań, wykonywania wielu czynności i zadań, z myślą o dobru własnym lub o dobru innych osób czy grup społecznych. Taką potrzebą, ważną życiowo dla niektórych jednostek, może być również „zawodowe” kapłaństwo i życie we wspólnocie zakonnej męskiej i żeńskiej, jako określona forma bycia i postępowania mężczyzny i kobiety, którzy należą do stanu duchownego. Teoria ta przyjmuje także, iż potrzeby można rewidować, weryfikować i zmieniać, zaspokajając systematycznie lub okresowo albo można zrezygnować z ich zaspokajania, w zależności od typu okoliczności i sytuacji życiowych jednostki, które podważają zasadę schematyzmu i rutyny, z myślą choćby o osiągnięciu innych wartości lub o zaspokojeniu innej potrzeby czy wielu innych potrzeb. Sytuacja podobna może wystąpić w życiu księdza i osoby zakonnej – mężczyzny i kobiety. W tej sytuacji potrzebą będzie stan psychiczny i emocjonalny człowieka, który powoduje jego aktywność i mobilność, skierowaną na zdobycie określonych wartości i na zaspokojenie ważnej wtedy potrzeby. Stan ten obejmuje również aktywność zmierzającą do zaspokojenia innej potrzeby, dotąd nie udostępnionej jednostce, której ona jeszcze nie poznała osobiście, na obecnym etapie swego życia. W życiu księdza katolickiego taka sytuacja zmiany lub rewizji potrzeb wydaje się absolutnie realna, a przynajmniej możliwa w zaistnieniu; może ona też wystąpić w życiu zakonnic i zakonnika, chociaż okoliczności ją wywołujące i realizujące są tu odmienne od okoliczności warunkujących codzienne życie księdza parafialnego.

³⁹ Zob. K. Zagórski, *Psychologiczne aspekty potrzeb ludzkich*, „Studia Socjologiczne” 1966, nr 2, s. 57–73; P. Taras, *Spoleczne uwarunkowania i motywy wstąpienia do zakonnego seminarium duchownego*, „Pallotinum”, Warszawa – Poznań 1972, s. 30–35.

Rezygnacja z kapłaństwa, poprzedzona ostrym i przewlekłym kryzysem powołania i kryzysem tożsamości kapłańskiej, może oznaczać, jako wolny wybór i suwerenna decyzja księdza, zmianę struktury potrzeb i zmianę w jego hierarchii wartości i znaczeń egzystencjalnych. Zatem jaką wartość stanowi kapłaństwo dla tych księży, którzy przeżyli ostry kryzys swej tożsamości zawodowej i w jego konsekwencji porzucili kapłaństwo i powrócili do stanu świeckiego? Jaką potrzebę zaspokajało kapłaństwo w ich życiu osobistym? Czy kapłaństwo spełniało ich osobiste oczekiwania i plany życiowe? Z kolei inni księża pokonują „napór” kryzysu tożsamości kapłańskiej lub „łagodzą” jego wpływ na własne życie kapłańskie, a w ten sposób pozostają wierni powołaniu i nie rezygnują z wykonywania zawodu kapłańskiego. Można zapytać, z pomocą jakich czynników księża ci pokonali kryzys swej tożsamości kapłańskiej i wytrwali w kapłaństwie? Jak księża ci uzasadniali ponowny wybór kapłaństwa opartego na celibacie, a zarazem rezygnację z własnej wspólnoty małżeńsko-rodzinnej? Czy ich rezygnacja z małżeństwa i rodziny zawsze oznaczała całkowitą izolację od kobiety, odstąpienie od związku partnerskiego z kobietą i odrzucenie jej miłości? Czy księża ci rezygnują całkowicie ze współżycia seksualnego z kobietą, czy też nie rezygnują z takiej możliwości? Jaką wartością jest dla nich sam seks i czy widzą jego pozytywną rolę w rozwoju własnej osobowości męskiej? Dlaczego niektórzy księża nie przeżywają w ogóle kryzysu powołania i kryzysu identyfikacji z kapłaństwem, z obecnym jego modelem? Jakie czynniki decydują o stabilności ich powołania kapłańskiego i o satysfakcji z „bycia” księdzem parafialnym lub zakonnym?

Teoria potrzeb i teoria wartości pozwalają więc dokładniej określić i głębiej zrozumieć proces utrwalania powołania kapłańskiego i jego uwarunkowania, a także lepiej rozpoznać i wyjaśnić problem wartości kapłaństwa i problem porzucania go przez niektórych księży, z myślą o osiągnięciu innych wartości lub o zaspokojeniu innych potrzeb, które pozostają w realnym konflikcie (kolizji) z warunkami kapłaństwa opartego na celibacie i na bezwzględnym posłuszeństwie władzy biskupa. Potrzeba kapłaństwa („bycia księdzem”) jest potrzebą drugorzędą w religii, pochodną w odniesieniu do potrzeb i wartości religijnych, na które istnieje szerokie zapotrzebowanie społeczne. Zakres potrzeby kapłaństwa jest więc wąski i ekskluzywny, a spełnienie jej wymaga uprzedniej (wcześniejszej) koncesji (zgody) społecznej. Kapłaństwo zatem nie ma charakteru indywidualnego, lecz jego charakter jest zdecydowanie społeczny. Mężczyzna religijny (w Kościele rzymskokatolickim) nie wybiera kapłaństwa dla siebie samego i dla własnych tylko potrzeb czy oczekiwań, nawet z najbardziej szlachetnych pobudek, lecz wybiera je w szczególności dla Boga i dla Kościoła, dla dobra i potrzeb innych ludzi, dla wspólnoty ludzi religijnych, chociaż przyjęte

przez niego kapłaństwo zawodowe zaspokaja także i jego osobiste potrzeby – religijne i świeckie, a z tej racji ma ono dla niego odpowiednią wartość życiową.

W świetle tej teorii można zapytać, czy wszyscy badani tu księża mieli konieczną wiedzę religijną i humanistyczną dotyczącą kapłaństwa urzędowego i celibatu z nim związanego ściśle, czyli w momencie jego wyboru i przyjmowania święceń kapłańskich? Jeśli posiadali taką wiedzę, to co legło u podłoża kryzysu ich tożsamości kapłańskiej, czy też, jakie czynniki wywołały i spotęgowały ten kryzys? Czy próba rezygnacji lub dokonana rezygnacja z kapłaństwa zawsze oznaczała brak tej wiedzy i zwykłą naiwność ludzką, która w konsekwencji wywołała kłopoty w ich życiu kapłańskim i osobistym? Pojawia się też pytanie, czy wszyscy badani (jak i inni) księża wybrali kapłaństwo z celibatem rozważnie, w oparciu o znaczącą motywację i znajomość (rozeznanie) własnych potrzeb religijnych i egzystencjalnych, jeśli po jakimś czasie sami doprowadzili do kryzysu swej tożsamości kapłańskiej, do kryzysu swego powołania, a niektórzy w efekcie tych „zaburzeń” porzucili kapłaństwo i powrócili do życia świeckiego? Być może, iż u podstaw ich decyzji o wyborze kapłaństwa legły kiedyś potrzeby konfliktowe, wtedy jeszcze im zbyt słabo znane i mało zrozumiałe? Być może, iż wtedy jeszcze zbyt słabo odczuwali lub nie potrafili stłumić w sobie potrzeby miłości do kobiety, potrzeby miłości małżeńskiej, ojcowskiej i rodzinnej, a równocześnie błędnie, na złych przesłankach opartej, rozumieli i interpretowali miłość Boga i własną miłość do Niego adresowaną? Być może, iż wówczas ich hierarchia wartości i dążeń życiowych była zbyt naiwna, źle umotywowana, bez silnych, przekonujących i logicznych podstaw egzystencjalnych i religijnych? Być może, iż dopiero w późniejszym okresie życia, choćby w parafii lub we wspólnocie zakonnej, stali się oni mężczyznami w pełni dojrzałymi i odpowiedzialnymi, którzy zasadniczo zweryfikowali wtedy ujemnie własny celibat, osobistą samotność, własną potrzebę posiadania swojej rodziny, potrzebę kochania żony i bycia kochanym przez nią z równą wzajemnością w rodzinie, jako środowisku gwarantującym im potrzebę bezpieczeństwa i pełną emisję uczucia miłości i przyjaźni? Być może, iż dopiero silny i głęboki wstrząs, wyżej nazwany kryzysem tożsamości kapłańskiej i egzystencjalnej, uświadomił im prawdę, że wcześniej wybrali dla siebie nieodpowiednią „drogę życia”, lokując ją w kapłaństwie realizowanym stale w bezżenności i samotności, wyłącznie w „byciu” dla Boga i dla innych ludzi w Kościele? Być może, iż w okresie swej młodości, jako alumni i młodzi mężczyźni, jeszcze nie rozumieli w pełni odpowiedzialności za własną zgodę na celibat i na aseksualność, które istotnie warunkowały realizację ich powołania kapłańskiego? Być może, iż księża ci, którzy pokonali kryzys swego powołania i tożsamości, posiadali cechy osobowe i odpowiednią skalę potrzeb oraz taką hierarchię wartości, która ułatwiła im

życie w celibacie i byli zdolni do trwania w kapłaństwie na warunkach, które postawił im Kościół w dniu święceń kapłańskich? Być może, iż naprawdę dla tych księży kapłaństwo, bez względu na trudności życiowe, stanowiło potrzebę fundamentalną i wartość najcenniejszą, dla której uzyskania i podtrzymywania poświęcili świadomie tak ważne życiowo wartości i potrzeby, jakimi są dla dominującej większości ludzi miłość małżeńska i rodzinna, chęć posiadania własnego potomstwa, uregulowane życie seksualne w trwałym związku małżeńskim, pełny rozwój swojej męskości i osobowości?

Pytania te postawiłem moim respondentom, księżom diecezjalnym i zakonnym, a w pierwszych badaniach księżom żonatym, którzy wcześniej porzucili kapłaństwo dla życia świeckiego w małżeństwie i rodzinie, chcąc dowiedzieć się od nich samych, z jakich powodów i przyczyn przeżyli kryzys własnej tożsamości kapłańskiej – co najczęściej wywoływało ten kryzys w ich kapłaństwie, co zniechęcało ich do trwania w zawodzie księdza i do wykonywania zadań z nim związanych, w różnych okresach ich służby w Kościele? Wypowiedzi księży na te i wiele innych pytań pomogły mi wyjaśnić szczegółowo główny problem badawczy i ulokować go we właściwych ramach teoretycznych i metodologicznych socjologii, psychologii społecznej i teologii Kościoła. Przyczyny i powody kryzysu powołania i tożsamości kapłańskiej, jakie wymienili badani księża, ukazę w dalszej analizie problemu. Ważne będą też wypowiedzi tych księży, którzy pokonali swój kryzys kapłański, wytrwali w powołaniu i nie zrezygnowali z kapłaństwa. Czynniki kryzysu tożsamości kapłańskiej wskazane przez obecnych księży skonfrontuję w przypisach z typologią takich czynników, które wskazali księża żonaci.

5. Powody i przyczyny kryzysu tożsamości kapłańskiej wskazane przez księży

Badani księża rzymskokatoliccy czynni zawodowo w strukturach kościelnych w Polsce, a jeszcze wcześniej księża żonaci, którzy zrezygnowali z wykonywania zawodu kapłańskiego i powrócili do życia świeckiego, wskazali na kilkadziesiąt różnych powodów i przyczyn o charakterze religijno-kościelnym i typowo świeckim, pod których wpływem sami przeżyli ostry kryzys własnego powołania i kryzys własnej identyfikacji z aktualnym modelem kapłaństwa. W wyniku tego kryzysu niektórzy księża pracujący aktualnie w Kościele podejmowali myśli lub decyzje o porzuceniu kapłaństwa, natomiast księża żonaci taką decyzję już dawno podjęli i opuścili stan duchowny. Z podobnych powodów, w ocenie księży z obu grup badanych, zrezygnowali z posługi kapłańskiej także

inni księża, w tym ich przyjaciele i koledzy ze studiów seminaryjnych lub ze zgromadzenia zakonnego, którzy nie brali udziału w tych badaniach. Znaczący odsetek księży czynnych zawodowo (65,7%) wyraził pogląd, że podobne powody i przyczyny kryzysu kapłaństwa i tożsamości mogą dotyczyć wszystkich księży, jeśli można by poprosić ich o ujawnienie osobistych kłopotów z wiernością powołaniu i z tożsamością kapłańską. Liczni respondenci stwierdzali, że kryzys powołania i kryzys tożsamości z kapłaństwem katolickim opartym na celibacie przeżywają już alumni, którzy nie ujawniają swoich kłopotów i trudności władzom seminaryjnym, częściowo pokonują presję kryzysu i w końcu decydują się na przyjęcie święceń kapłańskich. Z biegiem czasu decyzja ta często okazuje się błędnym wyborem, gdyż „dawny” kryzys klerycki ujawnia się ponownie w życiu kapłańskim w parafii lub w zakonie w o wiele gorszej postaci i trudniejszy do pokonania. Niektórzy nie pokonują tego kryzysu i odchodzą z kapłaństwa do życia świeckiego.

**a) Religijne i kościelne czynniki kryzysu tożsamości kapłańskiej
wskazane przez badanych księży**

W obu grupach księży badani wskazali na następujące czynniki religijne i kościelne, które wywołały kryzys ich powołania i kryzys tożsamości kapłańskiej, zaś w sytuacji księży żonatych doprowadziły one do apostazji kapłańskiej, a mianowicie: celibat obowiązkowy i samotność, kłopoty z wiarą religijną i z osobistą pobożnością, zaniedbywanie obowiązków zawodowych w parafii i we wspólnocie zakonnej, błędne nastawienie do pracy katechetycznej z dziećmi i młodzieżą szkolną, brak powołania kapłańskiego, wadliwy odbiór własnej roli kapłańskiej i autorytetu księdza w kościele i w społeczeństwie, kwestionowanie aktualnego modelu kapłana duszpasterza, jak obecnej formy duszpasterstwa parafialnego, błędna polityka kadrowa w Kościele i kontrowersyjny styl sprawowania władzy kościelnej, kryzys solidarności i samopomocy wśród księży parafialnych, ostre konflikty księży z katolikami świeckimi, zaniedbywanie spowiedzi własnej i modlitwy brewiarzowej, wątpienie w zapotrzebowanie na posługi kapłańskie w parafii, liberalne podejście do nauczania w świątyni – do homilii i kazań niedzielnych i świątecznych. Osobiste podejście badanych księży do tych czynników kryzysu kapłaństwa ukazuje we wskaźnikach ilościowych w poniższej tabeli zbiorczej.

Tabela 4.

Religijne i kościelne czynniki kryzysu tożsamości kapłańskiej księży

Religijne i kościelne czynniki kryzysu	Księża diecezjalni		Księża zakonni		Księża razem	
	Procenty	Ranga	Procenty	Ranga	Procenty	Ranga
Zaniechanie spowiedzi	72,6	2	74,5	1	73,3	1
Celibat i samotność	74,8	1	69,7	2	73,0	2
Brak brewiarza i modlitwy	70,0	3	65,4	3	68,4	3
Konflikty na plebani	68,4	4	59,6	8	65,4	4
Kryzys modelu kapłana	65,7	7	64,2	4	65,2	5
Łamanie celibatu	63,2	9	61,4	6	62,6	6
Słaby autorytet księży	66,3	6	53,7	13	62,0	7
Zła polityka kadrowa	66,5	5	50,8	18	61,1	8
Brak powołania	63,7	8	55,5	10	60,9	9
Kryzys wiary i pobożności	61,2	12	58,8	9	60,4	10
Podziały w Kościele	58,8	16	60,2	7	59,3	11
Kryzys samopomocy	57,7	18	60,2	7	58,6	12
Konflikty z władzą kościelną	62,6	10	50,6	19	58,4	13
Zły odbiór roli księdza	61,4	11	52,6	14	58,3	14
Polityka biskupów	60,7	13	51,6	17	57,6	15
Kryzys posług księdza	59,8	14	52,3	15	57,2	16
Zły styl pracy księdza	58,8	16	54,2	12	57,2	16
Kryzys solidarności	58,4	17	54,8	11	57,1	17
Desakralizacja kultu	59,6	15	51,7	16	57,0	18
Lekceważenie kazań	53,6	19	63,7	5	57,0	18
Błędy w katechezie	52,8	20	50,4	20	52,0	19
Konflikty ze świeckimi	51,2	21	41,4	21	47,9	20
Kryzys wiary w Jezusa	34,6	22	40,8	22	36,7	21
Inne czynniki	23,3	23	20,4	23	22,4	22
Średnia preferencji	59,5	—	55,0	—	58,0	—

Analizując wskazania respondentów, widzimy, że te wszystkie powody i przyczyny uznali oni za najistotniejsze dla własnego kryzysu kapłańskiej tożsamości i dla własnych decyzji dotyczących rezygnacji z dalszej posługi kapłańskiej w parafii. W dalszej analizie uwagę zwrócimy na dwie ważne tendencje ogólne: na preferencje religijnych czynników wywołujących kryzys kapłaństwa i myśli dotyczące rezygnacji z kapłaństwa, które wskazali wszyscy respondenci, jak i na różnice w lokacie rangowej tych czynników w obu grupach.

Należy zaznaczyć, że postrzeganie i kwalifikacja czynników wywołujących kryzys tożsamości kapłańskiej przez księży czynnych zawodowo w Kościele i księży żonatych, którzy opuścili już szeregi kapłańskie, ma duże znaczenie

w obiektywnym ukazaniu i wyjaśnieniu badanego problemu, czyli procesu odchodzenia księży z zawodu kapłańskiego.

Łącznie czynniki religijne i kościelne wskazało 58,0% badanych księży, w tym 59,5% diecezjalnych i 55,0% zakonnych, widząc właśnie w nich powody własnego kryzysu tożsamości kapłańskiej. Preferencja tych wskaźników inaczej kształtuje się w zależności od przynależności księży do danego środowiska duchownego – parafialnego i zakonnego. W dalszej analizie uwagę skoncentruję na czynnikach preferowanych w obu grupach najliczniej, których jest łącznie 10, choć zakres ich oddziaływania na księży jest inny w 2 kolejnych klasyfikacjach po 5 czynników w każdej.

W pierwszej podgrupie znajdują się następujące czynniki wywołujące kryzys kapłaństwa u księży według kolejności rang (miejsc) w przyjętej preferencji: **1** – zaniechanie przez długi okres spowiedzi osobistej – 73,3%, w tym księża diecezjalni – 72,6% (2 miejsce) i księża zakonni – 74,5% (1); **2** – celibat obowiązkowy i samotność – 73,0%, w tym 74,8% (1) i 69,7% (2)⁴⁰; **3** – trwale zaniechanie brewiarza i modlitwy indywidualnej – 68,4%, w tym 70,0% (3) i 65,4% (3)⁴¹; **4** – konflikty wśród księży na plebaniach – 65,4%, w tym 68,4% (4) i 59,6% (8); **5** – kryzys aktualnego modelu kapłana – 65,2%, w tym 65,7% (7) i 64,2% (4). Preferencja tych czynników w całej populacji badanych księży jest najliczniejsza i mieści się w granicach od 73,3% do 65,7%.

W drugiej podgrupie znajdują się następujące czynniki religijno-kościelne według dalszej kolejności zajmowanych miejsc: **6** – łamanie ślubu czystości seksualnej i nawiązywanie styczności z kobietami – 62,6%, w tym diecezjalni – 63,2% (9) i zakonni – 61,4% (4). Księża badani często wskazywali, że utrzymywanie więzi emocjonalnych i seksualnych z kobietami bardzo szybko doprowadza do laicyzacji życia kapłańskiego i do rewizji modelu kapłana opartego na celibacie. Ta zaś sytuacja wywołuje kryzys w ich identyfikacji z kapłaństwem. Początkowo księża lekceważą moralny aspekt swego zaangażowania z kobietą i nie dostrzegają narastającego problemu „rozstawania się” stopniowego z kapłaństwem. Trudna do zniesienia samotność z reguły sprzyja utrwalaniu związków seksualnych z kobietą, jak i zachęca wielu księży, zwłaszcza starszych wie-

⁴⁰ Zob. J. Baniak, *Wierność powołaniu...* (księża żonaci, którzy już porzucili kapłaństwo, uważali celibat i samotność za główny powód swej apostazji kapłańskiej w następujących odsetkach: diecezjalni – 86,6% i zakonni – 78,0%, czyli liczniej niż księża czynni zawodowo).

⁴¹ Brewiarza nie odmawiało przed apostazją kapłańską 72,7% diecezjalnych i 66,0% zakonnych „byłych” księży.

kowo, do posiadania własnych dzieci⁴²; 7 – ostry spadek autorytetu księży w środowisku parafialnym i społecznym – 62,0%, w tym 66,3% (6) i 53,7% (13); 8 – błędna polityka kadrowa w Kościele – 61,1%, w tym 66,5% (5) i 50,8% (18). Badani księży, zwłaszcza diecezjalni, często twierdzili, że biskupi i władze zakonne traktują kapłanów w sposób „niewolniczy” i łamią zasady wolności osobistej przez zbyt szerokie interpretowanie posłuszeństwa, narzucają księżom własny punkt widzenia w różnych sprawach i nie biorą pod uwagę ich spojrzenia, a także ciągle obciążają księży różnymi podatkami kościelnymi i nie interesują się ich potrzebami osobistymi i rodzinnymi. Dlatego niektórzy badani księży opowiadają się za stałym wynagradzaniem od biskupa za swoją pracę w parafii; 9 – brak powołania kapłańskiego – 60,9%, w tym 63,7% (8) i 55,5% (10). Księża z obu grup środowiskowych, choć liczniej diecezjalni, wyjaśniali, że w ostatniej dekadzie XX wieku wzrósł odsetek maturzystów, którzy podejmowali studia w seminariach duchownych bez dostrzegania u siebie wyraźnych objawów powołania kapłańskiego, albo powołanie to było „niewyraźne”, zaś oni uważali, że w seminarium zostanie ono rozbudzone i utrwalone przez wychowawców. Tak jednak nie stało się, a oni studia kontynuowali bez powołania i przyjmowali święcenia kapłańskie. W ich sytuacji kryzys kapłański był nie do uniknięcia, o czym przekonują skomplikowane losy powołania ich kolegów z seminarium⁴³; 10 – kryzys osobistej pobożności i wiary religijnej – 60,4%, w tym 61,2% (12) i 58,8% (9). Z opowiadań tych respondentów wynika, że znaczny odsetek księży ma trudności z wiarą religijną i pobożnością kapłańską, a są to w szczególności kryzysy wiary w dogmaty religijne i kościelne, kryzysy światopoglądowe i kryzys modlitwy osobistej. Tacy księża często zupełnie nie modlą się indywidualnie, nie adorują Eucharystii, nie oddają czci Matce Jezusa, nie czynią medytacji teologiczno-filozoficznej, nie modlą się na różańcu, a swoje zadania kapłańskie w parafii traktują jak „zwyczajną pracę” dla wiernych, z której wykonywania sami się utrzymują. W ten sposób szybko się laicyzują jako kapłani, prowadzą typowo świecki styl życia codziennego, w którym wartości religijne zeszły na marginalny plan znaczeń, w dodatku mają poczucie osób samowystarczalnych, więc rzadko proszą Boga o łaski dla siebie, nawet w trud-

⁴² Systematyczne łamanie ślubu czystości seksualnej i utrwalanie więzi seksualnych z kobietami doprowadziło do porzucenia kapłaństwa 84,5% diecezjalnych i 76,0% zakonnych „byłych” księży. (Por. J. Baniak, *Czynniki kryzysu tożsamości kapłańskiej...*, s. 233).

⁴³ Pod wpływem braku powołania kapłańskiego ostry kryzys kapłaństwa przeżyło i później je porzuciło 57,2% diecezjalnych i 48,0% zakonnych „byłych” księży polskich. (Por. P. Taras, *Społeczne uwarunkowania...*, s. 24–28).

nych problemach życiowych⁴⁴. Innym powodem kryzysu kapłaństwa, wskazanym przez 58,6% badanych księży (12 miejsc), w tym przez 57,3% diecezjalnych (18) i 60,2% zakonnych (7), jest zanikanie integralności i samopomocy, życzliwości i solidarności, zrozumienia i zaufania w szeregach kapłańskich. Problem ten dostrzegają zarówno księża parafialni, jak i księża zakonni. Kryzys samopomocy i integralności wywołuje, zdaniem tych respondentów, poczucie wyobcowania i zagubienia, niezrozumienia i nieufności u licznych księży we własnym środowisku. Z tym problemem stykają się zwłaszcza księża, którzy są związani z kobietami i mający własne dzieci, którzy muszą ukrywać go przed swoimi kolegami i przed przełożonymi⁴⁵.

Niewłaściwy, najczęściej negatywny odbiór przewodniej roli kapłana w Kościele wywołuje kryzys identyfikacji z kapłaństwem u licznych księży, o czym jest przekonanych 58,3% badanych respondentów, w tym 61,4% diecezjalnych i 52,6% zakonnych. Księża, widząc, że wierni w parafii podważają zasadność ich roli kapłańskiej i nie ufają ich kompetencjom religijnym i moralnym, sami nierzadko tracą wiarę w sens i cel własnej posługi duszpasterskiej, przeżywają kryzys własnej tożsamości kapłańskiej, nie umieją odnaleźć się w takim położeniu zawodowym⁴⁶.

Najmniejsze odsetki badanych księży wskazały na dwa czynniki kryzysu własnej tożsamości kapłańskiej – na ostre konflikty z katolikami świeckimi w parafiach: 47,9% (20 miejsc), w tym diecezjalni 51,2% (21) i zakonni 41,4% (21) oraz słaba wiara lub całkowita utrata wiary w obecność Jezusa w Kościele w wymiarze sakramentalnym: 36,7% (21), w tym diecezjalni 34,6% (22) i zakonni 40,8% (22). Kryzys wiary w obecność Jezusa w Kościele wiąże się ściśle z szerzej pojętym kryzysem wiary religijnej i pobożności osobistej u dość dużego odsetka księży, zwłaszcza w młodszej ich generacji, który obecnie nasila się i rozrasta ilościowo. Respondenci akcentują mocno wpływ tego czynnika na życie kapłańskie księży i własne, dodając zarazem, iż jego źródła należy szukać

⁴⁴ Z powodu ostrego i przewlekłego kryzysu swojej wiary i pobożności oraz stopniowego laicyzowania zadań kapłańskich w parafii i w zakonie ostatecznie kapłaństwo porzuciło 63,6% diecezjalnych i 60,0% zakonnych księży żonatych.

⁴⁵ Kryzys solidarności i samopomocy kapłańskiej, brak zaufania i empatii czy donosicielstwo na kolegów do władzy kościelnej, stały się powodem do porzucenia stanu duchownego przez 50,3% diecezjalnych i 44,0% zakonnych księży żonatych. Księża ci także szczególnie mocno podkreślali fakt „rozwijania” zjawiska donosicielstwa czy lizusostwa w seminariach duchownych wśród alumnów, którzy informowali przełożonych o wadach i winach swoich kolegów. Następnie zjawisko to jest kontynuowane w życiu kapłańskim w parafiach i w zakonach.

⁴⁶ Czynnikiem ten wskazało 64,1% diecezjalnych i 53,0% zakonnych księży żonatych jako powód własnej apostazji kapłańskiej. (Zob. W. Goddijn, *Rola kapłana...*, s. 5–7; J. Baniak, *Identyfikacja katolików z księżmi parafialnymi...*, s. 325–348).

w słabnącej wierze religijnej i laicyzacji codziennego życia rodzinnego oraz w nieefektywnej pracy katechetycznej z dziećmi i młodzieżą. Z takich właśnie środowisk rodzinnych i szkolnych wywodzą się znaczne odsetki alumnów, późniejszych księży parafialnych i zakonnych, których wiara religijna nie została należycie ukształtowana podczas formacji seminaryjnej. Owoce kryzysu wiary i religijności jest w linii prostej kryzys powołania i kryzys identyfikacji kapłańskiej licznych księży⁴⁷.

Religijne i kościelne powody i przyczyny kryzysu powołania i kryzysu tożsamości kapłańskiej, jako istotne i zasadnicze dla siebie, wskazało ogółem 58,0% badanych księży, w tym 59,5% diecezjalnych i 55,0% zakonnych. Te duże ich odsetki wskazują na wagę i skalę problemu i zarazem uwrażliwiają na liczne trudności i kłopoty w religijnej sferze życia Kościoła w Polsce. Przynależność badanych księży do środowiska diecezjalnego i zakonnego zaledwie na średnim poziomie różnicuje ich podejście do tych czynników, które wywołały kryzys ich tożsamości kapłańskiej. Zależność tę miernik Kendalla ustala na średnim poziomie istotności statystycznej, bowiem $Q = + 475$.

b) Świeckie czynniki kryzysu tożsamości kapłańskiej wskazane przez badanych księży

Księża są zwykłymi mężczyznami, chociaż wyróżnionymi religijnie i społecznie przez święcenia duchowne – kapłańskie. To ich wyróżnienie, zwłaszcza religijne, na ogół akceptują katolicy świeccy, jeśli znają dostatecznie doktrynę wiary katolickiej i nauczanie Kościoła na temat kapłaństwa hierarchicznego. Z tej racji księża mają własny, związany wprost ze specyfiką stanu duchownego, styl i tryb życia osobistego o profilu świeckim, jaki jest też znany katolikom świeckim. Jednak ta „świeckość” w życiu księdza różni się zasadniczo od „zwykłej” świeckości osób nieduchownych i ma wyraźne granice, których księża winni koniecznie przestrzegać, jeśli chcą zachować poczucie własnej odrębności stanowej i uszanować wskazania moralne Kościoła z tego zakresu życia kapłańskiego. Kiedy księża przekraczają świadomie te granice, na ogół spotykają się ze zdziwieniem, z ujemnymi ocenami lub z krytyką osób świeckich, w tym w swojej rodzinie pochodzenia, a zwłaszcza własnego środowiska duchownego, nie pomijając też restrykcji ze strony władzy kościelnej. Niektórzy księża angażują

⁴⁷ Utratę wiary w realną obecność Jezusa w Kościele uznano za główny powód własnej rezygnacji z kapłaństwa 41,2% diecezjalnych i 33,0% zakonnych księży żonatych, łączą je ściśle z ogólnie pojętym kryzysem swej wiary religijnej i pobożności (63,6% i 60,0%). Z kolei ostre konflikty ze świeckimi w parafii przyczyniły się do apostazji kapłańskiej u 47,0% i 33,0% tych księży. (Zob. J. Baniak, *Rezygnacja z kapłaństwa...*).

się bezpośrednio i zbyt szeroko w świeckie sfery swoich parafian, a kiedy indziej znów sami próbują żyć i postępować na co dzień podobnie jak katolicy świeccy, zapominając przy tym, że należą do stanu duchownego, że są kapłanami i właśnie jako kapłani są odmiennie postrzegani i oceniani ze swej „sztucznej” świeckości przez środowisko świeckie. To „naśladownictwo” świeckich nie pozostaje obojętne dla stabilności i trwałości życia księdza w kapłaństwie i w celibacie, zwłaszcza księdza zakonnego. Wręcz przeciwnie, świecki styl i tryb życia zdecydowanie utrudnia, jak twierdzą moi respondenci, wielu księżom dochowanie wierności powołaniu kapłańskiemu i ślubowi czystości seksualnej, wywołuje kryzys ich tożsamości kapłańskiej i ułatwia niektórym odejście ze stanu duchownego do życia świeckiego. Księża, którzy wybrali kapłaństwo bez wyraźnego powołania religijnego, a bardziej z motywów świeckich – osobistych, rodzinnych, społecznych – zdecydowanie liczniej i szybciej przyjmują typowo laicki styl życia codziennego w parafii i we wspólnotce zakonnej, zaś kapłanami „usiłują” być jedynie podczas wykonywania zadań duszpasterskich, przynajmniej do czasu zlaicyzowania również tych czynności zawodowych. Wówczas kryzys ich tożsamości kapłańskiej, wspierany często czynnikami religijnymi i kościelnymi, jest nieunikniony, oddalając ich stopniowo lub gwałtownie od kapłaństwa. Badania nad czynnikami apostazji kapłańskiej polskich księży żonatych wyraźnie potwierdzają ten wniosek⁴⁸. O takich właśnie powodach i przyczynach świeckich swego kryzysu kapłańskiego mówili też księża czynni zawodowo, dodając zarazem, że czynniki te często łączą się bezpośrednio z różnymi czynnikami religijno-kościelnymi, a dopiero łącznie oddziałują one na stabilność lub kryzys kapłaństwa u konkretnych księży. W praktyce trudno, dodają respondenci, jest dostrzec i oddzielić od siebie te dwa typy czynników i uznać za samodzielne w pełni.

Badani księża wskazali także liczne czynniki świeckie, które spowodowały kryzys ich powołania i tożsamości kapłańskiej. Niektóre z tych czynników odegrały główną rolę w kryzysie kapłaństwa u znacznego odsetka księży diecezjalnych i zakonnych. Respondenci wyszczególnili kilkanaście czynników świeckich, zaś czynniki preferowane najliczniej ukażą w tabeli zbiorczej.

⁴⁸ Zob. J. Baniak, *Rezygnacja z kapłaństwa...*

Tabela 5.

Świeckie czynniki kryzysu tożsamości kapłańskiej badanych księży

Świeckie czynniki kryzysu	Księża diecezjalni		Księża zakonni		Księża razem	
	Procent	Ranga	Procent	Ranga	Procent	Ranga
Trwale stosunki seksualne	83,7	1	70,4	1	79,1	1
Trwale więzi uczuciowe	77,3	2	68,5	3	74,4	2
Chęć posiadania rodziny	72,4	3	66,3	4	70,4	3
Chęć posiadania dzieci	70,6	4	61,8	7	67,2	4
Brak uzdolnień do celibatu	64,4	10	63,4	5	64,8	5
Niechęć do celibatu	65,7	8	60,4	8	63,9	6
Lęk przed samotnością	68,3	5	54,6	11	63,7	7
Alkoholizm i pijaństwo	65,3	9	62,4	6	63,4	8
Wygodnictwo życiowe	67,4	6	55,0	10	63,2	9
Laicki styl życia	67,2	7	52,6	12	62,2	10
Poczucie bezsensu życia	62,6	11	56,6	9	60,5	11
Homoseksualizm księży	52,8	15	69,3	2	58,4	12
Kłopoty zdrowotne	58,4	13	48,7	14	55,0	13
Nerwice i psychozy	58,8	12	45,3	16	54,2	14
Materializm praktyczny	55,3	14	49,2	13	53,2	15
Postawy polityczne	52,6	16	42,6	18	49,3	16
Czas wolny od pracy	50,5	17	43,8	17	48,2	17
Narkotyki i lekomania	45,2	18	48,4	15	46,3	18
Kłopoty rodzinne	43,7	19	38,6	19	41,9	19
Patologia seksualna	37,2	20	32,4	21	35,6	20
Kłopoty z prawem	35,6	21	26,7	22	32,6	21
Kłopoty finansowe	31,3	22	33,2	20	32,2	22
Inne czynniki	20,4	23	18,7	23	19,8	23
Średnia preferencji	58,2	—	51,8	—	56,0	—

Analizując tabelę 5 widzimy, że badani księża diecezjalni i zakonni wskazali również na 28 czynników typowo świeckich, które, w ich przekonaniu, wywarły bezpośredni i silny wpływ na kryzys ich powołania i na kryzys tożsamości kapłańskiej, a także na podejmowanie decyzji dotyczącej porzucenia kapłaństwa i powrotu do życia świeckiego. Wśród wskazanych 28 czynników świeckich, 22 badani księża preferowali wyraźniej niż pozostałych 6 czynników, które włączyłem do kategorii „inne” powody i przyczyny kryzysu tożsamości kapłańskiej. Czynniki świeckie wskazane najliczniej i najrzadziej ukażą w poniższej tabeli.

Wpierw uwagę zwróćmy na 6 kolejnych czynników, które wskazały najliczniejsze odsetki respondentów. Do tej grupy należą następujące świeckie powody i przyczyny kryzysu tożsamości kapłańskiej księży: **1** – trwale stosunki seksualne księdza z wcześniej wybraną partnerką: 79,1% (1 miejsce), w tym diecezjalni 83,7% (1) i zakonni 70,4% (1); **2** – trwale więzi emocjonalne z kobietą, widoczne we wzajemnej miłości i przyjaźni: 74,4% (2), w tym diecezjalni 77,3% (2) i zakonni 68,5% (3); **3** – pragnienie posiadania własnej rodziny: 70,4%, w tym 72,4% (3) i 66,3% (4); **4** – chęć posiadania własnych dzieci: 67,2%, w tym 70,6% (4) i 61,8% (7); **5** – brak predyspozycji do życia w celibacie: 64,8%, w tym 64,4% (10) i 63,4% (5); **6** – wyraźna niechęć do celibatu i lęk przed samotnością: 63,9%, w tym 65,7% (8) i 60,4% (8). Te wszystkie czynniki dotyczą, z jednej strony, tęsknoty badanych księży za własną wspólnotą małżeńsko-rodzinną, a z drugiej strony, jasno ukazują ich negatywne nastawienie do obowiązkowego celibatu, do którego, jak sami twierdzą, nie mają osobistych predyspozycji. Czynniki te łącznie preferowało 69,8% badanych księży, w tym 68,4% diecezjalnych i 63,8% zakonnych. Księża ci, zwłaszcza diecezjalni, odpowiedzieli pozytywnie na pytanie, czy mogliby wykonywać zawód księdza katolickiego z jednoczesnym spełnianiem obowiązków męża i ojca we własnej rodzinie, bez zakłóceń w obu tych sferach życia wspólnotowego⁴⁹.

Kapłaństwo jest zawodem, w którego istotę jest niejako „wpisane” stale używanie przez księdza alkoholu w postaci wysoko procentowego wina, służącego mu do celebrowania mszy. W ten sposób księża, jak sami twierdzą, przyzwyczajają swój organizm do regularnego picia alkoholu, niemal codziennie. Przyzwyczajenie to nierzadko prowadzi do nadużywania alkoholu, w dodatku pod wieloma postaciami i w dużych ilościach. Alkoholikami są księża starsi i młodzi, a zdarza się, że już piją go ponad miarę alumni i zakonnicy. Wielu księży leczy się od alkoholizmu w specjalistycznych ośrodkach kościelnych lub świeckich, jednak niektórzy nie poddają się tej terapii, a wtedy są usuwani przez biskupów z pracy duszpasterskiej. Alkoholizm zniszczył życie wielu księżom i zakonnikom, a jako zjawisko społeczne jest znany katolikom świeckim w parafiach. U podstaw alkoholizmu księży znajdują się liczne przyczyny, jak na przykład samotność i poczucie osamotnienia, brak uzdolnień do życia w celibacie, kłopoty moralne i religijne, stale więzi emocjonalne i seksualne z kobietami, konflikty z władzami kościelnymi, kłopoty zdrowia psychicznego i fizycznego,

⁴⁹ Pragnienie posiadania własnej wspólnoty małżeńsko-rodzinną zgłosiło 86,6% diecezjalnych i 77,0% zakonnych księży zonatych, a pragnienie to było jednym z głównych powodów porzucenia przez nich kapłaństwa. Inne ich powody, to: poufale więzi z kobietami: 83,4% i 61,0%; laicki styl życia codziennego w parafii i w zakonie: 68,4% i 56,0%; osobista zamożność i pogoń za pieniędzmi: 62,6% i 56,0%. (Zob. J. Baniak, *Rezygnacja z kapłaństwa...*).

odrzućcie w środowisku koleżeńskim księży. Stąd alkoholizm, jako powód kryzysu życiowego, powołania i identyfikacji z kapłaństwem, wskazało 63% badanych księży⁵⁰.

Przynależność badanych księży do wspólnoty diecezjalnej lub zakonnej silniej oddziałuje na preferencję czynników świeckich kryzysu tożsamości niż czynników religijnych. Zgodność ich wyboru w obu grupach respondentów dotyczy tylko niektórych czynników świeckich. Miernik Kendalla Q wynosi tu +0,527 i oznacza występowanie zależności między tymi zmiennymi na średnim poziomie istotności statystycznej. Zestawienie obu grup czynników ukazuje, że badani księża liczniej wskazali religijno-kościelne (58,0%, w tym diecezjalni 59,5% i zakonni 55,0%) niż czynniki świeckie – 56,0%, w tym 58,2% i 51,8%. Obiektywnie rzecz ujmując, można powiedzieć, że różnice w preferencjach obu typów czynników kryzysu nie są zbyt duże, a to oznacza, iż obecność ich w życiu księży jest w miarę zrównowazona, więc i jedno i drugie mogą wpływać na życie księży i wywoływać w nim zaburzenia, włącznie do kryzysu ich tożsamości zawodowej. Być może, iż dlatego 57% badanych księży, w tym 58,0% diecezjalnych i 53,4% zakonnych, twierdzi, że oba typy czynników są na równi „niebezpieczne” dla ich życia kapłańskiego i dla kryzysu ich identyfikacji z obecnym modelem kapłaństwa.

6. Czynniki kryzysu tożsamości kapłańskiej wskazane przez „byłych” księży żonatych i księży bezżennych

Dla jaśniejszego zobrazowania analizowanego problemu głównego, czyli uwarunkowań kryzysu tożsamości kapłańskiej księży rzymskokatolickich w Polsce, warto zestawić tabelarycznie wskaźniki procentowe tych wskaźników owego kryzysu, które księża w obu grupach wskazali najliczniej, lokując je na kolejnych miejscach w przyjętej hierarchii. W zestawieniu tym znajdują się zarówno czynniki religijno-kościelne, jak i świeckie, po 10 w każdej kategorii. Zestawienie tych czynników ilustruje kolejna tabela zbiorcza.

⁵⁰ Alkoholizm i pijaństwo, wywołane nieuregulowanym trybem życia i kłopotami moralnymi, jako główny czynnik własnej apostazji kapłańskiej uznało 63,6% diecezjalnych i 47,0% zakonnych księży żonatych.

Tabela 6.

Wpływ czynników religijnych i świeckich na kryzys tożsamości kapłańskiej w ocenie badanych księży diecezjalnych i zakonnych

Czynniki kryzysu tożsamości	Księża żonaci		Księża bezzenni		Księża razem	
	Procent	Ranga	Procent	Ranga	Procent	Ranga
Religijne i kościelne czynniki kryzysu tożsamości kapłańskiej						
Kryzys kapłaństwa z celibatem	82,3	1	65,2	3	73,8	1
Unikanie spowiedzi własnej	72,2	3	73,3	1	72,6	2
Łamanie czystości seksualnej	81,2	2	62,6	4	71,9	3
Zaniedbywanie brewiarza	69,3	4	68,4	2	68,9	4
Kryzys wiary i pobożności	61,8	5	60,4	7	61,1	5
Konflikty z władzą kościelną	58,2	6	58,4	9	58,3	6
Brak powołania kapłańskiego	52,6	7	60,9	6	55,5	7
Niski autorytet księży	47,0	9	62,0	5	54,5	8
Kryzys solidarności księży	47,4	8	58,6	8	53,0	9
Konflikty z parafianami	42,5	10	47,9	10	45,2	10
Świeckie czynniki kryzysu tożsamości kapłańskiej						
Trwały seks z kobietą	78,7	2	79,1	1	78,9	1
Pragnienie rodziny	81,8	1	70,4	3	76,1	2
Miłość do kobiety	72,3	3	74,4	2	73,4	3
Brak uzdolnień do celibatu	69,5	4	63,9	4	66,7	4
Praktyczny materializm	67,4	5	63,4	6	65,4	5
Lęk przed samotnością	65,3	6	63,7	5	64,5	6
Laicki styl życia	62,2	7	62,6	7	62,4	7
Alkoholizm	55,3	8	62,2	8	58,6	8
Poczucie bezsensu życia	54,7	9	60,5	9	57,6	9
Homoseksualizm księży	50,4	10	58,4	10	54,4	10

Analizując wskaźniki procentowe i miejsca, na których badani księża z obu grup ulokowali wybrane czynniki kryzysu własnej tożsamości kapłańskiej, na-

suwają się dwa ogólne wnioski. Po pierwsze, bardziej spójny jest pogląd obu grup księży na rolę czynników religijno-kościelnych niż czynników świeckich. Po drugie, nastawienie księży żonatych, którzy już zrezygnowali z kapłaństwa, do obu typów czynników wywołujących kryzys tożsamości kapłańskiej, jest w dominującej większości przypadków radykalnie odmienne i różne od nastawienia księży bezżennych. Różnica ta oznacza też przesunięcie akcentów w spojrzeniu obu grup księży na losy swojego powołania kapłańskiego, które są silnie uzależnione od wielu czynników religijnych i świeckich, zwłaszcza od tych, które badani sami preferowali na najwyższych lokatach w przyjętej hierarchii rangowej. W kategorii czynników religijno-kościelnych obie grupy księży identyczną ocenę wystawili jedynie następującym powodom kryzysu: kryzysowi solidarności i samopomocy w środowisku duchowieństwa (8 miejsce) i ostrym konfliktem księży z parafianami (10). Spojrzenie na rolę pozostałych ośmiu czynników w obu grupach respondentów jest już odmienne, niekiedy zdecydowanie różne. Na przykład, jeśli księża żonaci na pierwszym miejscu wśród 10 czynników ulokowali „kryzys kapłaństwa z celibatem” (82,3%), na drugim miejscu „łamanie ślubu aseksualności” (81,2%) i na trzecim miejscu „zaniedbywanie spowiedzi własnej” (72,2%), to księża bezżenni na tych samych trzech miejscach ulokowali kolejno następujące czynniki: 1 – „zaniedbywanie spowiedzi własnej” (73,3%), 2 – zaniedbywanie brewiarza (68,4%); 3 – „kryzys kapłaństwa z celibatem” (65,2%). Zatem księża bezżenni główny powód kryzysu tożsamości kapłańskiej dostrzegają w zanikaniu własnego życia religijnego (modlitwy, spowiedzi, medytacji, wiary), które następnie wywołują kryzys moralności seksualnej. Księża żonaci, z kolei, akcentują rolę czynników o podłożu moralnym. Znikoma różnica w obu grupach dotyczy czynnika „brak powołania kapłańskiego” – 52,6% i 60,9%.

Spojrzenie obu grup księży na wpływ wskazanych 10 czynników świeckich na kryzys tożsamości kapłańskiej jest już bardziej zrównoważone, a identyczność tej oceny dotyczy między innymi „braku predyspozycji do życia w celibacie” (4 miejsce), „laickiego stylu życia” (7), „alkoholizmu i pijaństwa księży” (8), „poczucia bezsensu własnego życia” (9), „homoseksualizmu wśród księży i alumnów” (10). Oceny wpływu pozostałych czynników świeckich na kryzys tożsamości są już odmienne, niekiedy radykalnie różne.

W przekonaniu 62,5% księży z obu grup środowiskowych wskazane czynniki religijne i kościelne odegrały podstawową rolę w kryzysie ich tożsamości kapłańskiej i w porzuceniu stanu duchownego, a pogląd ten podziela 61,4% żonatych i 61,8% bezżennych księży. Podobną rolę czynników świeckich we własnym kryzysie kapłańskim dostrzega łącznie 66,8% badanych, w tym 65,8% żonatych i 65,9% bezżennych księży. Zatem wpływ obu typów czynników na

kryzys tożsamości kapłańskiej dostrzega łącznie 64,7% respondentów, w tym 63,6% żonatych i 63,9% bezżennych księży uczestniczących w badaniach.

Spośród zmiennych niezależnych przyjętych w badaniach tylko wiek i staż pracy kapłańskiej respondentów znacząco oddziałują na ich ocenę wpływu różnych czynników na kryzys tożsamości kapłańskiej. Księża młodzi zdecydowanie liczniej i częściej zwracają uwagę na czynniki świeckie, zwłaszcza związane z celibatem i pragnieniem miłości małżeńskiej i ojcowskiej. Natomiast księża starsi liczniej za kryzys swojego kapłaństwa obciążają czynniki religijno-kościelne, zwłaszcza kryzys wiary i pobożności własnej – spowiedzi, brewiarza, modlitwy indywidualnej, zaniedbania w pracy duszpasterskiej i katechetycznej. Zależność tę miernik Kendalla ustala na poziomie wysokiej istotności statystycznej, gdyż $Q = + 0,637$. Zależność tę podobnie ustala ten miernik między stażem pracy kapłańskiej a typem czynników warunkujących kryzys tożsamości kapłańskiej księży. Miernik Kendalla $Q = + 0,675$ oznacza, że między stażem pracy księdza a typem czynników kryzysu tożsamości kapłańskiej zachodzi istotna zależność statystyczna na wysokim poziomie. Z zależności tej wynika, że księża bardziej doświadczeni w pracy kapłańskiej, zdecydowanie liczniej i częściej niż księża z krótkim stażem pracy zawodowej, wskazują na religijne i kościelne powody i przyczyny kryzysu swej tożsamości kapłańskiej, natomiast księża słabo doświadczeni zawodowo w parafiach i z zakonach, liczniej wskazują na świeckie czynniki kryzysu swego powołania i kryzysu własnej identyfikacji z aktualnym modelem kapłaństwa.

Zakończenie

Wyniki badań zaprezentowane w tym studium socjologicznym są zaledwie fragmentem obszernej monografii poświęconej uwarunkowaniom losów powołania kapłańskiego księży rzymskokatolickich w Polsce. W studium tym ukazałem jedynie religijne i świeckie czynniki, które wywołują i utrwalają kryzys powołania i kryzys tożsamości kapłańskiej u badanych księży diecezjalnych i zakonnych. Księża ci aktualnie pracują duszpastersko w strukturach kościelnych, zaś praca ich, jak i styl życia związanego z celibatem, sprzyjają zaburzeniom w funkcjonowaniu ich kapłaństwa. Dodatkowo przypomniałem tu wyniki wcześniejszych badań wśród księży żonatych, którzy w efekcie kryzysu tożsamości kapłańskiej porzucili stan duchowny i na nowo wybrali życie świeckie we własnych małżeństwach i rodzinach. Konfrontacja wyników obu tych badań precyzyjniej i pełniej ukazała istotę i skalę problemu głównego, czyli zależność

między różnymi czynnikami zewnętrznymi i poziomem kryzysu tożsamości kapłańskiej księży polskich.

Z badań tych wynika, że wierność powołaniu kapłańskiemu jest problemem złożonym i zadaniem trudnym dla każdego księdza katolickiego – parafialnego i zakonnego – ze względu na nakazany im celibat i samotniczy styl życia, w którym nie ma miejsca na miłość do kobiety, na życie małżeńskie i rodzinne, na kontakty seksualne. Z tym warunkiem wielu księży nie chce się pogodzić i w różnym zakresie wprowadzają te „zakazane” wartości we własne życie kapłańskie, oczywiście w nieformalny sposób. Księża sami informują, że dochowywanie wierności swemu powołaniu kapłańskiemu i celibatowi jest sprawą niezmiernie trudną, dla niektórych wręcz nierealną, zaś sprzeniewierzenie się warunkom powołania szybko prowadzi do kryzysu tożsamości kapłańskiej, do kwestionowania tych warunków, do utraty sensu trwania w kapłaństwie. Wielu księży opowiadało mi, że aktualny model kapłaństwa opartego na samotności i bezżenności można porównać do zwykłego koła i do jego okrężnego ruchu. W kole, ich zdaniem, jako „obiekcie zamkniętym”, nie ma możliwości postępu i rozwoju, nie ma miejsca dla nowych wartości, a jedynie istnieje możliwość zmiany akcentu położenia wartości ustalonych i warunków obowiązujących księdza. Takiej sytuacji oni nie chcą zaakceptować i sprzeciwiają się podanym ograniczeniom życia osobistego. Losy każdego powołania kapłańskiego są odmienne i specyficznie uwarunkowane w swej genezie i ewolucji, nie zawsze wprost proporcjonalnie do idealnych założeń doktrynalnych Kościoła, a wręcz przeciwnie, często wymykają się ustaleniom kościelnym. Różnice w tym zakresie nie są korzystne dla losów powołania i powodują zaburzenia w jego rozwoju i trwałości. Życie i praktyka zawodowa księdza w parafii lub we wspólnocie zakonnej szybko weryfikują idealne oczekiwania Kościoła i samych księży dotyczące życia kapłańskiego, wskazując na ich nieskuteczność i brak związku z normalnym życiem ludzi. Ograniczenia te zniechęcają wielu księży, zwłaszcza młodych, do trwania w kapłaństwie, a jednocześnie zachęcają ich do łamania zasad ustalonych przez Kościół, które regulują życie kapłańskie i świeckie księży parafialnych i zakonnych.

Badania te wykazały, że duży odsetek księży, którzy albo nie akceptują, albo świadomie nie przestrzegają warunków obecnego modelu kapłaństwa instytucjonalnego, przeżywają ostry i przewlekły kryzys własnego powołania i kryzys identyfikacji z tym modelem kapłaństwa. Kryzys ten jest silniejszy wówczas, gdy ksiądz ma świadomość, że wybrał kapłaństwo oparte na celibacie bez osobistych predyspozycji religijnych, moralnych, psychicznych i emocjonalnych, które są składnikami powołania kapłańskiego, a także bez realnych uzdolnień osobowych do życia w celibacie, z wyeliminowaniem życia seksualnego. Księża

mówili, że wiedzę i świadomość konieczności tych cech i uzdolnień do trwania w kapłaństwie zdobywali „o wiele za późno”, najczęściej podczas studiów seminaryjnych, albo dopiero podczas pierwszych lat pracy duszpasterskiej w parafii lub w innych jej okolicznościach. Wtedy często mieli lęki przed weryfikacją swego powołania, wyboru drogi życia w kapłaństwie, obawiali się reakcji własnej rodziny na wiadomość o swej rezygnacji z kapłaństwa, czy też zakładali hipotetycznie, że dostrzeżone w sobie trudności „jakoś same ustąpią” w przyszłości, a w efekcie tego procesu będą mogli „normalnie” funkcjonować w kapłaństwie, czy też, iż „jakoś” poradzą sobie z celibatem. Ta naiwna wiara zawiodła ich w pełni, jak twierdzą, gdyż trudności z wiernością powołaniu i ograniczeniom moralnym kapłaństwa wcale same nie ustąpiły, a wręcz przeciwnie, nasilały się systematycznie i powodowały krytyczne ich nastawienie do tych ograniczeń, jak i do samego kapłaństwa, jako czynności relewantnie oczekiwanych przez świeckich katolików.

Badani księży czynni zawodowo w Kościele i księży żonaci, którzy już porzucili kapłaństwo, wskazali na liczne powody i przyczyny kryzysu tożsamości i czynniki apostazji kapłańskiej w swoim środowisku⁵¹. Czynniki te zaprezentowałem w tym studium socjologicznym. W ocenie moich respondentów, wielu księży w Polsce ma obecnie trudności z wykonywaniem swojej misji religijnej w nowych warunkach życia ludzi, czyli w warunkach głębokich i gruntownych zmian cywilizacyjnych, politycznych, społecznych i gospodarczych, religijnych i moralnych w kraju, jakie następują systematycznie po 1989 roku. Zmianom ulega też życie Kościoła i duchowieństwa, postrzeganie przez księży własnej roli w Kościele i w społeczeństwie, ocena autorytetu Kościoła i kleru w świeckim państwie i laicyzującym się szybko społeczeństwie polskim, postrzeganie wartości powołania i kapłaństwa w środowisku młodzieży szkolnej. Zmiany te dość często wywołują krytyczne nastawienie dorosłych i młodych katolików do instytucji Kościoła, do jego żądań ekonomicznych wobec państwa, do przesadnego zaangażowania politycznego hierarchów polskich i wpływania ich na władzę świecką na wszystkich szczeblach jej sprawowania w państwie, na ideowe „podziały” w Kościele, spowodowane mediami Tadeusza Rydyzka z Torunia, do materializmu praktycznego licznych księży i zakonników, do hipokryzji moralnej wielu księży parafialnych i zakonnych, jak i do autotelicznej wartości powołania kapłańskiego. Te krytyczne postawy ludzi, zwłaszcza młodzieży, nie są i nie mogą być obojętne dla dynamiki, czyli pojawiania się i rozwoju nowych kadr duchowieństwa w Polsce, dla systematycznej rekrutacji nowych kandydatów na księży spośród maturzystów. Z bieżących statystyk kościelnych wynika,

⁵¹ Zob. J. Baniak, *Dlaczego księży w Polsce rezygnują z kapłaństwa...*, s. 158–176 i 317–324.

że w ostatnich 10 latach liczba zgłoszeń maturzystów do diecezjalnych i zakonnych seminariów duchownych maleje z każdym rokiem, a jednocześnie wzrasta liczba kleryków rezygnujących z formacji kapłańskiej, czy też wydalanych z seminariów decyzją władz kościelnych, jeśli nie spełniają warunków uzyskania święceń kapłańskich. Obecnie nawet władze kościelne informują o ostrym kryzysie ilościowym powołań kapłańskich w kraju, jak i o licznych powołaniach „pozornych”, które nie mają szansy na skuteczną realizację. W niektórych diecezjach liczba ogólna kleryków jest tak znikoma, a nabór nowych powołań zahamowany, że biskupi lokalni decydują się na zamknięcie własnego seminarium ze względu na koszty utrzymania kleryków, powierzając kształcenie swoich kapłanów seminariom w innych diecezjach, mających jeszcze wystarczającą do funkcjonowania liczbę alumnów. Sytuacja ilościowa powołań kapłańskich jeszcze gorzej kształtuje się w seminariach zakonnych, do których nabór radykalnie maleje z względu na brak mężczyzn chętnych do życia zakonnego. Zjawisko to komplikuje perspektywę kadrową Kościoła, jeśli przyjmiemy „stałą statystyczną” dochodzenia alumnów do święceń, która od dłuższego okresu lokuje się w granicach od 48% do 54% ogólnej ich liczby, choć wskaźnik ten może być jeszcze mniejszy w poszczególnych diecezjach i zakonach. Zjawisko regresu ilościowego powołań kapłańskich ma u swych podstaw wiele różnych przyczyn i powodów, które na ogół są znane władzom kościelnym, a mimo to, jak media relacjonują, rzadko chcą one szukać ich w samym Kościele, w mechanizmach jego funkcjonowania i w założeniach doktrynalnych dotyczących kapłaństwa i roli księdza, natomiast znacznie częściej odnajdują te czynniki w różnorodnych formach laickich wymiarów życia społecznego i jednostkowego ludzi. Wydaje się, że ten trop poszukiwań jest błędny, stąd raczej nie rozwiąże problemu kadrowego Kościoła w Polsce, który z czasem będzie się jeszcze bardziej nasilał i komplikował.

Ponadto zbyt powolne i niechętne dostosowywanie się Kościoła instytucjonalnego do nowych warunków i kontekstów życia ludzi w państwie i w społecznościach lokalnych, wyraźnie zniechęca licznych księży do efektywnego odgrywania swojej roli w strukturach kościelnych i społecznych. Badani księża żonaci i księża bezżenni, czynni zawodowo w Kościele, w tym zjawisku transformacji społeczno-kulturowej i bytowej dostrzegają kumulację niemal wszystkich powodów i przyczyn (czynników) porzucania kapłaństwa przez licznych księży diecezjalnych i zakonnych, a także w nich widzą przyczynę kryzysu ich tożsamości kapłańskiej. Problem ten dostrzegają też niektórzy teologowie i przestrzegają władze kościelne przed różnymi skutkami wspomnianego „niedostosowania” Kościoła do nowych ram życia ludzi. Wydaje się, że istotę i zakres tego problemu trafnie ukazuje i diagnozuje ks. prof. Adam Przybecki z Poznania

w następującej konstatacji: „W narastającej i pełnej napięcia dyskusji wokół sprawy pluralizmu, która ostatnimi czasy ogrania kraj, zdaje się pojawiać pewne nieporozumienie. Odnosi się wrażenie, iż wspomniany pluralizm – także w specyficznych strukturach kościelnych – bywa traktowany jako swoista darowizna, której łaskawie udziela nam drugi człowiek – przedstawiciel tej czy innej władzy [...]. Na tym tle duży niepokój musi budzić obserwowana w Polsce pośród młodych księży niezdolność do pracy w nowych warunkach. Nie potrafią oni odnaleźć swojej kapłańskiej tożsamości w coraz liczniejszych formach duszpasterstwa, które próbuje uwzględniać podmiotowość świeckich wiernych. Zaskakuje autokratyczny styl duszpasterzowania i całkowita nieporadność odnajdowania swego specyficznego miejsca w coraz liczniejszych ciałach kolegialnych parafii”⁵². Konstatacja ta jest trafna i zasadna, więc nie wymaga ani komentarza, ani uzupełnienia, jest ona aktualna w swej treści i znajduje pełne potwierdzenie w wynikach moich badań, zaprezentowanych w tym studium socjologicznym.

Czynniki, które kiedyś wywołały apostazję kapłańską u licznych księży diecezjalnych i zakonnych, którzy już odeszli z kapłaństwa i założyli własne wspólnoty małżeńsko-rodzinne, obecnie często są przyczyną sprawczą kryzysu powołania i kryzysu identyfikacji licznych księży czynnych zawodowo z modelem kapłaństwa opartym na celibacie i całkowitym posłuszeństwie władzy kościelnej (biskupa) oraz częściowo na ubóstwie, a kryzys ten wywołuje u pewnego ich odsetka myśli i decyzje dotyczące także porzucenia stanu duchownego dla życia świeckiego. Można zapytać teraz, ilu spośród moich respondentów, księży parafialnych i zakonnych, którzy myśleli pod wpływem kryzysu tożsamości o porzuceniu kapłaństwa, myśl tę zrealizuje w najbliższej przyszłości i „zasili” szeregi swoich kolegów, którzy z tych samych powodów decyzję taką już zrealizowali i odeszli spośród osób duchownych? Prawdopodobnie prawdę tę odkryją i ukazać kiedyś badacze apostazji kapłańskiej księży polskich.

Kryzys tożsamości kapłańskiej licznych księży rzymskokatolickich w Polsce jest faktem i zjawiskiem niewątpliwym, w dodatku szybko rozwijającym się ilościowo. Jednak nie jest on zjawiskiem w pełni samoistnym i niezależnym, lecz ma ściśle powiązania z innymi zjawiskami, które powodują w życiu ludzi istotne zmiany jakościowe, często zmiany przełomowe. Kryzysy w innych ważnych sferach życia ludzi mogą stanowić podłoże kryzysu kapłaństwa i identyfikacji księży z oficjalnym modelem kapłana katolickiego. Na przykład kryzys

⁵² Zob. A. Przybecki, *Kościół a pluralizm (głos w dyskusji)*, „Przegląd Powszechny”, T. 264: 1989, nr 7–8, s. 19–20 (omówienie tego fragmentu dyskusji w: „Życie Chrześcijańskie w Polsce”, R. 1989, nr 1, s. 43–44).

współczesnej rodziny katolickiej w Polsce XXI wieku, sekularyzacja jej codziennego życia religijnego i moralnego, wzrost wskaźnika rozwodów i narastająca niechęć w środowiskach młodzieżowych do zawierania małżeństwa, w tym rytuale religijnym, wadliwy system wychowania dzieci i młodzieży w domu rodzinnym oraz zanikanie czy słabnięcie autorytetu rodzicielskiego, a także brak spójności we współpracy wychowawczej między rodziną i szkołą oraz między rodziną i parafią, również jest ważnym czynnikiem, który wywołuje i nadal będzie wywoływał kryzys życiowy i kryzys kapłaństwa u wielu księży. Rodzina, bowiem, jest ciągle źródłem i środowiskiem, z którego wywodzą się kandydaci na księży i na zakonników. Stąd jej pozytywny charakter i serdeczna atmosfera emocjonalna, prawidłowy rozkład miłości między domownikami, poprawne relacje między małżonkami, bogate życie religijne rodziców i rodzeństwa, przestrzeganie w rodzinie zasad etyki chrześcijańskiej, sprzyjają prawidłowemu rozwojowi wiary i religijności oraz moralności, prawidłowemu rozwojowi osobowemu tych młodych mężczyzn, którzy świadomie wybierają i będą wybierali życie w kapłaństwie opartym na celibacie. Jednak może zaistnieć sytuacja przeciwna, kiedy rodzina przeżywa kryzys swego funkcjonowania, swej stabilności i spójności czy religijności, czyli nie spełnia tych warunków, a wtedy będzie ona sprzyjać brakowi powołań do kapłaństwa spośród swoich członków. O wpływie kryzysów rodzinnych i małżeńskich swoich rodziców na kryzys własnego kapłaństwa mówiło mi wielu badanych księży, zarówno tych, którzy już odeszli z zawodu kapłańskiego, jak i ci, którzy jeszcze go wykonują w Kościele. Inni zaś wskazywali na kryzys funkcjonowania oddolnych struktur kościelnych, na złe relacje między duchownymi i świeckimi katolikami w parafiach, na słabe zaangażowanie świeckich w życie kościelne i na brak wśród nich poczucia odpowiedzialności za wspólne dobro parafialne. Niechęć do włączania się w życie kościelne i parafialne dominującego odsetka młodzieży katechizowanej także nie sprzyja zainteresowaniu kapłaństwem wśród religijnych chłopców.

Badania ukazały te czynniki – religijne i świeckie – kryzysu tożsamości kapłańskiej księży polskich, które dominowały, w ocenie respondentów, w okresie minionych 15 lat i realnie przyczyniły się do zmian w świadomości kapłańskiej licznych księży, zaś innych zachęciły do odejścia ze stanu duchownego. Powstaje pytanie, jakie czynniki będą decydować o stabilności lub niestabilności powołania księży polskich w następnych dekadach bieżącego wieku, a w efekcie niespójności doprowadzą do kryzysu w ich tożsamości kapłańskiej, a nawet do apostazji kapłańskiej? Teraz pytanie to ma charakter otwarty. Zapewne odpowiedź miarodajną na to pytanie znajdą kiedyś badacze życia duchowieństwa i Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce.

SUMMARY

**Between the choice and the necessity.
The crisis of vocation and the pastoral identification
among Roman Catholic priests in Poland.
Sociological study.**

The sociological study applying a very complex methodology, has been based on an extensive resource material covering the opinions of parish priests, monks and ex-priests. The research shows that following the pastoral vocation is a very complex problem for each Catholic priest, parish or monastic, because of the celibacy and the lonely style of life with no place for the human love for a woman, family and sexual life. A great number of priests do not accept these conditions and they break the rules to some extent, in an informal way of course.